



### บทที่ 3

## บทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกที่มีอิทธิพลต่อบทบาท ผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย

จากการศึกษาของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้ศึกษาได้พบบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกที่มีลักษณะ  
เด่นอยู่ 2 ประการคือ

ประการแรก บทบาทผู้หญิงในฐานะที่เป็นโทษต่อผู้ชายโดยเฉพาะ นักบวช

ประการที่สอง บทบาทผู้หญิงในฐานะ มารดาผู้มีพระคุณที่บุตรธิดาพึงตอบแทนพระคุณ

การที่อรรถกถาชาดกกล่าว เน้นถึงบทบาทผู้หญิงในฐานะที่เป็นโทษต่อผู้ชายน่าจะ เนื่องมาจาก  
เหตุผลว่าอรรถกถาชาดกเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาผู้ศึกษาโดยตรงคือ ภิกษุสงฆ์ เนื้อเรื่อง  
ส่วนใหญ่ของอรรถกถาชาดกจึงมุ่งสอนให้คิดเตือนใจแก่บรรดาผู้ชายให้ตระหนักถึงโทษของผู้หญิง  
เนื่องจากผู้หญิงอาจเป็นอุปสรรคต่อการออกบวชและการบรรลุธรรมได้ ด้วยการกระทำต่าง ๆ  
เช่น ชักขวางห้ามปรามสามีหรือบุตรชายมิให้ออกบวช หรือข้ายวนผู้ชายที่บวชแล้วให้สึก เป็นต้น  
การกระทำเช่นนี้ของผู้หญิงทำให้ผู้ออกบวชไม่สามารถบรรลุจุดหมายของการบวช คือ เพื่อทำ  
ตนให้พ้นทุกข์ได้ ส่วนการที่อรรถกถาชาดก กล่าวเน้นถึงบทบาทผู้หญิงในฐานะเป็นมารดา น่าจะ  
เนื่องมาจากต้องการเน้นสอนคุณธรรมเรื่องความกตัญญูตักเตือนเวทิตาค่อมารดา ซึ่งรวมทั้งบิดา อัน  
เป็นกุศลกรรมที่จะให้ผลดีต่อผู้ปฏิบัติ

บทบาทผู้หญิงที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกทั้ง 2 ประการนี้ได้มีอิทธิพลต่อบทบาทผู้หญิง  
ในชาดกที่แต่งในประเทศไทย หากแต่น้ำหนักการเน้นไม่มากเท่ากับอรรถกถาชาดก ทั้งนี้เนื่อง  
จากชาดกที่แต่งในประเทศไทยมีลักษณะ เด่นคือเป็นเรื่องบันเทิงคดี โดยมีคติธรรมเป็นส่วนสอด  
แทรกเนื้อเรื่องสำคัญส่วนมากมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักและการครองเรือน ดังนั้นจึงไม่  
นิยมเน้นกล่าวตำหนิโทษผู้หญิงเป็นการเฉพาะ อย่างไรก็ตาม พร้อมกับลักษณะบทบาทผู้หญิงที่  
ปรากฏเด่นชัดในอรรถกถาชาดกสองประการนี้ยังปรากฏบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดก ลักษณะ  
อื่นอีกที่มีอิทธิพลต่อบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ซึ่งรวมจัดกลุ่มได้เป็น 5 ลักษณะ  
บทบาท คือ

บทบาทผู้หญิงที่ทำให้โทษแก่ผู้อื่น  
 บทบาทผู้หญิงในฐานะมารดาที่มีความรักต่อลูก  
 บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะภรรยา  
 บทบาทผู้หญิงที่เป็นเพศอ่อนแอ  
 บทบาทเบ็ดเตล็ด

รายละเอียดแต่ละลักษณะบทบาทเป็นดังนี้

### บทบาทผู้หญิงที่ทำให้โทษแก่ผู้อื่น

ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงโทษของผู้หญิงไว้มากมาย โดยเฉพาะในกวมลชาดก (3. อสีตินิบาด เล่ม 16: 120-192) ได้กล่าวประณามโทษของผู้หญิงไว้อย่างละเอียด เช่น เปรียบผู้หญิงเหมือนกับโจรมักปล้นชิง เบียดเบียนบุรุษ ให้ความร้ายเหมือนสุราอันเจือด้วยยาพิษ พุดจาตลบแคลง ให้อวดเหมือนคนชายของหรือเหมือนนุสลงลิ้น ประทุษร้ายบุรุษดังเช่นราชสีห์ที่ชอบข่มขี้จับสัตว์อื่นกินเป็นอาหาร มีมารยามากเหมือนพยับแดด เป็นที่ตั้งแห่งความวิสกโรครภัยเป็นผู้ไม่รู้จักเต็มด้วยเมถุน (การร่วมประเวณี) ด้วยการคลอเคล้าและการแต่งตัว มักยั่ววนชายด้วยฐานะ 40 อย่าง\* เป็นต้น รายละเอียดบทบาทผู้หญิงที่ทำให้โทษแก่ผู้อื่นที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก และมีอิทธิพลต่อบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยนี้ อาจแยกกล่าวเป็นข้อย่อยได้ดังนี้

\*หญิงยั่ววนชายด้วยฐานะ 40 อย่าง คือ ท้าตัดกาย ท้าก้ม ท้ากรีดกราย ท้าอาย ท้าแกละเลิบ ท้าเอาเท้าเหยียบกัน ท้าเอาไม้ขีดแผ่นดิน ท้ากระโดดเอง ท้าให้เด็กกระโดด ท้าวิ่งเอง ท้าให้เด็กวิ่ง ท้าเล่นกับเด็ก ท้าให้เด็กเล่น ท้าจูบเด็ก ท้าให้เด็กจูบ ท้ากินเอง ท้าให้เด็กกิน ท้าให้ของแก่เด็ก ท้าขอ ท้าวนขอ ท้าเอาอย่างเด็ก ท้าเสียงสูง ท้าเสียงต่ำ ท้าพุดเปิดเมฆ ท้าพุดกระซิบ ท้าชักขี้ด้วยพ้อน ด้วยขับ ด้วยเป่า ด้วยร้องไห้ ด้วยครวญ ด้วยกรีดกราย ด้วยแต่งกาย ท้าบึ้ง ท้ายกเอา ท้าส่ายผ้าที่ปิดของลับ ท้าเลิกขา ท้าปิดขา ท้าให้เห็นนม ท้าให้เห็นรักแร้ ท้าให้เห็นท้องน้อย ท้าหลิวตา ท้าเลิกคิ้ว ท้าเหม้มปาก ท้าแลบลิ้น ท้าขยายผ้า และกลับมุ่น ท้าขยายและมุ่นนม (3. อสีตินิบาด เล่ม 16: 239)





ตัวอย่างเรื่องมหาสารชาดก (3. เอกนิบาต เล่ม 3: 125-126) ความเปลวเลอของหญิงรับใช้ทำให้ถึงตัวหนึ่งชามย เครื่องประดับของนางสนมของพระเจ้าพรหมทัตไป เกิดเป็นเรื่องราวคดีความค้นหาตัวชามย ส่วนในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ก็ปรากฏเรื่องลักษณะคล้ายกันนี้เช่นกัน ดังตัวอย่างเรื่องสุนุชาดก (5. เรื่องที่ 3: 111) ความบกพร่องต่อหน้าที่เฝ้ายามของนางจีรภัททวละครเอกหญิงของเรื่อง ทำให้มันคารยักซ์เข้ามาทำร้ายและจับมัดที่อกเข้าไป เป็นเหตุให้นางและพระสุนุต้องพลัดพรากจากกันและผจญภัยต่าง ๆ

อรรถกถาชาดกยังนิยมชี้โทษของผู้หญิงอันเนื่องมาจากความงามของผู้หญิง เช่น ผู้หญิงเป็นต้นเหตุให้เกิดสงครามเนื่องจากมีผู้ต้องการแย่งชิงหญิงงามนั้น หรือความงามของผู้หญิงทำให้ผู้เป็นสามีได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากมีผู้อื่นต้องการหญิงนั้นไปเป็นภรรยาบ้าง ตัวอย่างเช่นเรื่อง จุลกาลิงคชาดก (3. จดกนิบาต เล่ม 7: 42) พระเจ้ากาลิงคราชทรงใช้ราชธิดาล่อพระราชานินาให้ทำสงครามกับตน ในมณีจักรชาดก (3. คุณนิบาต เล่ม 4: 255) พระราชาพาลพระองค์หนึ่ง เมื่อเห็นนางสุชาดาภรรยาของพระโพธิสัตว์มีรูปงามก็เฝ้ารักใคร่จึงหาอุบายใส่ร้ายพระโพธิสัตว์เพื่อแย่งนางสุชาดา และในเรื่องจันทกนิรชาดก (3. ปกิตตนิบาต เล่ม 12: 146) พระราชาพระองค์หนึ่ง เมื่อเห็นนางจันทกนิรกีหลงใหลอยากได้นาง จึงใช้ธนูยิงกนิรสามีของนางให้ตายแล้วได้พานางกนิรไป ตัวอย่างความตอนหนึ่งจากเรื่องดังนี้

...พระราชานั้นทรงสับเสียงของกนิรกนิรนั้น ก็ทรงย่องเข้าไปค้อย ๆ ยืนแอบในที่กำบัง ทอดพระเนตรกนิรเหล่านั้น ก็ทรงมีจิตคิดปฏิพัทธ์ในกนิร ทรงดำริว่า จักยิงกนิรนั้นเสียให้ถึงสิ้นชีวิต ถึงสำเร็จการอยู่ร่วมกับกนิรนี้ แล้วทรงยิงจันทกนิร...

ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้กล่าวถึงโทษจากความงามของผู้หญิงไว้เช่นกัน ทั้งที่เป็นต้นเหตุให้เกิดสงคราม เช่นเรื่อง สรรพสิทธิชาดก (5. เรื่องที่ 40: ) สุรพักชาดก และ เทวันธชาดก (6. เรื่องที่ 4, 6: ตามลำดับ) เป็นต้น ตัวละครเอกหญิงในเรื่องเหล่านี้ล้วนมีรูปงามเป็นที่เลื่องลือจนบรรดากษัตริย์เมืองต่าง ๆ ต้องการได้เป็นชายาจึงยกทัพมาล้อมเมืองของนางเหล่านั้นไว้ เพื่อขอนางหากไม่ดักก็จะทำสงครามแย่งชิงตัว ในส่วนที่ความงามของผู้หญิงทำให้ผู้เป็นสามีได้รับความเดือดร้อน เช่นเรื่อง พากุลชาดก (6. เรื่องที่ 50: ) ภรรยาของพระโพธิสัตว์มีความงามมาก จนทำให้หัวหน้าหมู่บ้านและพระราชาเกิดความริษยา พระโพธิสัตว์ หาทางกลั่นแกล้งต่าง ๆ นานา และเรื่องสุวรรณวงศ์ชาดก (6. เรื่องที่ 8:



601) พระเจ้าอาของพระโพธิสัตว์เมื่อเห็นชายาของพระโพธิสัตว์มีรูปงามก็นึกรักใคร่จึงคิดจะฆ่าพระโพธิสัตว์เพื่อแย่งชายามาครอง ดังเนื้อความจากเรื่อง

...พระราชาจิตตวงศ์พระเจ้าอาของพระโพธิสัตว์ ทรงทราบว่าพระโพธิสัตว์ได้นางรัตนกุมารีมาไว้ใคร่จะทอดพระเนตรนางรัตนกุมารี รับสั่งให้หาตัวนางปุณณเทวีมาเผ้าทอดพระเนตรแล้วทรงปฏิเสธ อันความกษัตริย์เข้ากระตุนเดือนพระหฤทัย ทรงคาริหาอุบายจะให้ได้นางปุณณเทวีว่า เราฆ่าพระสุวรรณวงศ์เสียได้แล้ว ก็จักได้นางปุณณเทวีต้องสงสัย...

2. ผู้หญิง เป็นผู้หญิงมากในกามคุณ อรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงโทษของผู้หญิงในข้อเป็นผู้มีกามมากในกามคุณไว้อย่างมาก ก็เหมือนเป็นปกคตินิสัยอย่างหนึ่งของผู้หญิง กล่าวคือ เมื่อมีโอกาสผู้หญิงมักลักลอบประพฤตินอกใจสามีทันที ตัวอย่างเช่นเรื่อง ตักกชาดก พันธนมกษชาดก (3. เอกนิบาต เล่ม 2,3: 553-558, 221-228) และกุณฑลชาดก (3. อลิตินิบาตเล่ม 16: 192-295) เป็นต้น ตัวอย่างความตอนหนึ่งจากพันธนมกษชาดก (3. เอกนิบาต เล่ม 3: 222) ดังนี้

...พระนางรับสั่งถามบุรุษที่มาแล้ว ๆ ว่า พระราชาส่งเจ้ามาเพื่ออะไร เมื่อกราบทูลว่าเพื่อต้องการทราบสุขทุกข์ของฝ่าพระบาท ก็รับสั่งว่า ถ้าเช่นนั้นจงมานี้แล้ว ทรงสร้อยเสพอสังกรรมกับบุรุษนั้น พระราชเสด็จไปสิ้นหนทาง 32 โยชน์ ทรงส่งคนไป 32 คน พระนางได้กระทำกับคนเหล่านั้นทุกคนทานองเดียวกันทั้งนั้น...

ส่วนเนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทย ได้กล่าวถึงโทษของผู้หญิงในข้อเป็นผู้มีกามมากในกามคุณนี้ไม่มากนัก ลักษณะการกล่าวส่วนมากก็ต่างจากอรรถกถาชาดกกล่าวคือ อรรถกถาชาดกมักกล่าวถึงโทษของผู้หญิงที่แต่งงานแล้วแต่ยังประพฤตินอกใจสามี ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทยโดยทั่วไปจะกล่าวถึงหญิงสาวที่ไม่มีความยับยั้งใจ เมื่ออยู่กับชายเพียงลาพังมักปล่อยตัวประพฤตินิด ดังตัวอย่างชาดกเรื่อง เทวันธชาดก (6. เรื่องที่ 6: 463-464) ความตอนหนึ่งว่า

...พระอภัยราชกุมารและพระนางจันทนกุมารี สนทนาปราศรัยซึ่งกันและกัน ต่างก็มีจิตคิดรักใคร่ ได้ถึงซึ่งสังวาสกิจต่อกันและกัน เพราะเหตุดังนั้นธรรมดาของโลกจึงกล่าวไว้ดังนี้ว่า ชายหนุ่มหญิงสาวอยู่ในที่ลับสองต่อสองแล้ว เมื่อเพ่งซึ่งกันและกัน ด้วยราคะตัณหาเกิดความเขื่ออายเกิดขึ้น ด้วยเห็นกันบ่อย ๆ เพราะเหตุดังนั้นพระอภัย

ราชกุมารกับพระนางจันทกุมารี จึงมีความรักใคร่ได้ร่วมอภิรมย์ด้วยโลกธรรมต่อกัน  
และกัน...

แม้ชาคกที่แต่งในประเศไทยจะกล่าวถึงโทษของผู้หญิงที่มักมากในกามคุณ ในฐานะของผู้หญิง  
สาวเป็นส่วนมาก แต่ก็ปรากฏชาคกเรื่องหนึ่งคือ ทุกัมมานิกชาคก (5. เรื่องที่ 13: 290) ได้  
เน้นให้ข้อเตือนใจถึงโทษของผู้หญิงที่มีสามี 3 คนว่า เป็นหญิงที่ไม่ควรคบหาเป็นภรรยา เนื้อ  
เรื่องของชาคกแสดงถึงความไม่ซื่อสัตย์และมักมากของผู้หญิงที่เป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเคย  
มีสามีมาแล้ว 3 คน ความตอนหนึ่งจากเรื่อง ดังนี้

...ภรรยาของพระโพธิสัตว์คิดจะใคร่อยู่กับชายอื่น และคิดจะเอาทองพันกษาปณ์ด้วย  
จึงบอกกับอำมาตย์ว่า ข้าพเจ้ารู้จักตัวผู้ลักจับหงส์ทองไป ท่านจงให้ทรงแก่ข้าพเจ้าฯ  
... สามีของข้าพเจ้าเองจับเอาหงส์ทองไปฯ...

3. ผู้หญิงเป็นคนนอกคตอยู่ประทุษร้ายสามี อรรถกถาชาคกได้กล่าวถึงโทษของผู้หญิง  
ในข้อเป็นคนนอกคตอยู่และประทุษร้ายสามีไว้อย่างละเอียดในกุณฑลชาคก (3. อลิตินิบาต เล่ม 16:  
239) ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งว่า

...หญิงเป็นคนประทุษร้ายด้วยฐานะ 25 อย่าง คือ ย่อมพรรณณาการไปแรมคืนของ  
สามี ย่อมไม่แสดงความยินดีต่อสามี ย่อมกล่าวโทษสามีย่อมไม่กล่าวคุณแก่สามี ย่อม  
ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่สามี... ย่อม ประพฤติผิดจากความดี ย่อมประพฤติ  
นอกใจไม่เคารพในสามีและคิดประทุษร้าย ย่อมยืมที่ประคุดเนื่อง ๆ ย่อมทำให้เห็น  
รักแค้น ย่อมทำให้เห็นนม ย่อมไปเพ่งดูทิศต่าง ๆ...

สังเกตได้ว่าข้อโทษ "หญิงเป็นคนประทุษร้ายด้วยฐานะ 25 อย่าง" คำที่อรรถกถาชาคก  
พรรณณาครอบคลุมาถึงโทษเกือบทุกประการ ทำให้เห็นได้ว่าอรรถกถาชาคกมุ่งเน้นโทษผู้  
หญิงมากเป็นพิเศษ จนอาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงเป็นบุคคลอันตรายไม่ควรคบหาหรือเข้าใกล้ด้วยเลย  
กุณฑลชาคกยังได้กล่าวถึงโทษอีก 9 อย่างของผู้หญิง (3. อลิตินิบาต เล่ม 16: 238) คือ

...หญิงทั้งหลายย่อมนำความประทุษร้ายมาให้สามีด้วยฐานะ 9 อย่าง คือ มักไป  
เที่ยวอารม 1 มักไปเที่ยวอุทยาน 1 มักไปเที่ยวตามทำน้ำ 1 มักไปหาตระกูลญาติ 1  
มักไปหาตระกูลผู้อื่น 1 มักชอบใช้กระจกและประดับว่า 1 มักคัมหน้าเมา 1 มักเยี่ยม  
มองหน้าต่าง 1 มักยื่นแอบประคุด 1...



านเหตุ 9 อย่างที่ผู้หญิงท้อความประทุษร้ายต่อสามีนี้ เนื้อเรื่องของอรรถกถาชาดกมักแสดงเหตุ  
 ในข้อการ "มักไปหาตระกูลญาติ" ขึ้นเป็นอุทาหรณ์ ดังเช่นเรื่อง ความมณีจันทชาดก (3.  
 ตกนิบาต เล่ม 6: 69) กล่าวถึงหญิงผู้หนึ่งอ้างกับสามีว่าจะไปเยี่ยมญาติแต่ในระหว่างทางได้  
 ลักลอบมีชู้แล้วจึงไปบ้านญาติ เมื่อเยี่ยมแล้วก็รีบกลับมาหาชู้ก่อนกลับไปยังบ้านสามี อีกลักษณะ  
 หนึ่งที่ผู้หญิงมักประพฤติกและเป็นเหตุความเดือดร้อนมาให้สามี คือ การมักเยี่ยมมองหน้าต่าง  
 ในอรรถกถาชาดกเรื่อง อุมมาทันตีชาดก (3. ปัญญาสนิบาต เล่ม 15: 52) ได้แสดงให้เห็น  
 โทษของผู้หญิงที่ประพฤติกเช่นนี้ไว้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...อภิปรากเสนาบดีนั้น จึงไปยังเรือนของตนเรียกนางอุมมาทันต์ออกมาถามว่าคุณ  
 นางผู้เจริญท่านแสดงตัวแก่พระราชหรือ นางตอบว่าข้าแต่สามีมีชายคนหนึ่งท้องใหญ่  
 เขียวซีโต ยืนมาบนรถ ดิฉันไม่รู้จักชายผู้นั้นว่าเป็นพระราชหรือมิใช่พระราช แต่  
 เมื่อเขากล่าวว่า อิศรชนคนหนึ่ง ดิฉันยืนอยู่ริมหน้าต่างได้โยนหางมาลัยลงไป ชาย  
 นั้นยืนอยู่แล้วก็กลับไปในขณะที่นั้น อภิปรากเสนาบดีสดับคำนั้น จึงกล่าวว่า ท่านทำให้  
 เราฉิบหายเสียแน่แล้ว...

ส่วนบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย การแสดงบทบาทในลักษณะออกคณฺฑู  
 และประทุษร้ายต่อสามีอย่างเด่นชัด มีปรากฏไม่มากนัก ตัวละครหญิงส่วนมากมักเป็นภรรยา  
 ของพระโพธิสัตว์ มีอุปนิสัยดีงามซื่อสัตย์ต่อสามี อย่างไรก็ตามในล้นน้อยของชาดกที่แต่งใน  
 ประเทศไทยก็ได้ปรากฏบทบาทผู้หญิงที่ออกคณฺฑูและประทุษร้ายต่อสามีเช่นกัน ตัวอย่างที่เห็นได้  
 ชัดเจนได้แก่เรื่อง ลิขิตสารชาดก (5. เรื่องที่ 36: 666-667) ตัวละครหญิง คือ ราชธิดา  
 เมืองกุสุมภ์บุรี ได้สมรสกับบุณฺหาร (ตัวละครเอกชาย) แล้วแต่กลับทำร้ายสามีตามคำแนะนำ  
 ของบิดาที่โลภอยากได้ของวิเศษของบุณฺหาร ตัวอย่างตอนหนึ่ง ดังนี้

...พระราชธิดาจึงวิงวอนขอสัตครัตน์ ฝ่ายบุณฺหารจึงบ้านปากคายนสัตครัตน์ลงให้  
 ราชธิดา ราชธิดาจึงนำเอามาถวายพระราชมารดาบิดาให้ทอดพระเนตร แล้วกราบ  
 ทูลเหตุที่บุณฺหารคายแก้ออกจากปากให้ทรงทราบ... พระราชาทรงสดับความแล้ว  
 จึงตรัสว่า ถ้ากระนั้นเราทั้งหลายจักชวนกันไปชมสวน จักให้สามีของลูกคิมนี้ชัยบาน  
 อันเจือด้วยยาพิษ (คิดจะแหะเอาแก้วในท้อง แล้วลอบใส่ยาพิษให้บุณฺหารกิน บุณฺหาร  
 ถึงเวทนามาก พระราชาทอดพระเนตรเห็นบุณฺหารทนทุกข์ เวทนาจึงให้บักปิดบุณฺหารไว้  
 แล้วเสด็จหนีไป...

การประทุษร้ายสามีเพราะความโลภนั้นในสิวชัยชาคา (8: 193-195) ก็ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งในเรื่องลูนานาความโลภ เป็นเรื่องเกี่ยวกับหงส์ทองซึ่งในอดีตชาติเป็นสามีของพราหมณ์คนหนึ่ง ด้วยความรักและห่วงใยบุตรและภรรยา แม้ตนเองตายแล้วเกิดใหม่เป็นหงส์ย้งหวนกลับมาช่วยเหลือ ด้วยการให้ชนทองของตนแก่ครอบครัว เพื่อนำไปขายแลกเงินมาใช้เลี้ยงชีพ แต่ด้วยความโลภของนางพราหมณี กลับจับหงส์ตอนชนจนหมด ทว่าหงส์ได้รับทุกข์เข่นทรวงอย่างมาก เนื้อเรื่องเหมือนกับเรื่อง สิวชัยชาคก (3. เอกนิบาต เล่ม 4: 18-19) แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลความคิดและการลอกเลียนเรื่องจากรรณกถาชาคกานชาคกที่แต่งในประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัดเจน

บทบาทเรื่องโทษของผู้หญิงในชาคกที่แต่งในประเทศไทยที่เห็นได้ชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลจากรรณกถาชาคกอีกเรื่องหนึ่ง ได้แก่เรื่องธัญชัยบัณฑิตชาคก (7:61) ได้กล่าวเปรียบเทียบของผู้หญิงไว้ตอนหนึ่งคล้ายคลึงกับ กุณาลชาคก (3. อสีตินิบาต เล่ม 16: 232) เปรียบผู้หญิงเหมือนกับราชสีห์ที่ร้ายบุรุษให้ตายด้วยความหลง ดังข้อความจากธัญชัยบัณฑิต

...ผู้หญิงนั้นก็เป็นอย่างใหญ่ ด้วยเป็นเจ้ามาษาสาไทย ปกปิดความชั่วของตัวเองไว้ไม่ให้สามีรู้ อนึ่งผู้หญิงมีอาวุธ 5 อย่างคือ รูป 1 เสียง 1 กลิ่น 1 รส 1 เครื่องสัมผัส 1 ทั้ง 5 นี้เป็นอาวุธ ฆ่าบุรุษให้ตายด้วยความหลง อนึ่งสตรีเหมือนพระยาราชสีห์มีอาวุธอยู่ในตัว คือ ปาก 1 เท้าหน้า 2 เท้าหลัง 2 เป็น 5 ราชสีห์ จับสัตว์ฆ่าด้วยอาวุธทั้ง 5 ฉะนั้น สตรีก็จับบุรุษฆ่าด้วยอาวุธทั้ง 5 ฉะนั้น...

กล่าวโดยสรุป อรรณกถาชาคกได้เน้นแสดงโทษของผู้หญิงใน 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ผู้หญิงเป็นต้นเหตุความยุ่งยากและนำไปสู่ทุกข์ภัย ผู้หญิงเป็นผู้มักมากในกามคุณและผู้หญิงเป็นคนอกตัญญูประทุษร้ายสามี บทบาทเหล่านี้ได้มีอิทธิพลปรากฏในชาคกที่แต่งในประเทศไทยทั้งในลักษณะลอกเลียนเนื้อหาจากรรณกถาชาคกโดยตรง และในลักษณะที่ชาคกที่แต่งในประเทศไทยแสดงลักษณะบทบาทผู้หญิงในแนวเดียวกับอรรณกถาชาคก แต่เนื้อเรื่อง ตัวละครและสภาพสังคมเป็นแบบไทย ซึ่งต่างจากรรณกถาชาคกไปบ้าง



### บทบาทผู้หญิงในฐานะ มารดาที่มีความรักต่อลูก

บทบาทการแสดงความรักของแม่ที่ปรากฏในวรรณกรรมภาษาไทยโดยทั่วไป มักกล่าวในลักษณะสรรเสริญพระคุณของแม่และแสดงให้เห็นถึงความรักใคร่ห่วงใยลูก ความเสียสละอดทนเพื่อลูกและการส่งเสริมลูกในทางที่ดีงาม บทบาทเหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อชาดกที่แต่งในประเทศไทยในลักษณะบทบาทแนวเดียวกัน และในบางเรื่องก็เห็นได้ชัดเจนว่าชาดกที่แต่งในประเทศไทยลอกเลียนเนื้อหาจากวรรณกรรมภาษาไทยโดยตรง การที่วรรณกรรมภาษาไทยและชาดกที่แต่งในประเทศไทยกล่าวถึงความรักของแม่ในลักษณะดังกล่าวนี้ ก็เพื่อให้ข้อคิดเตือนใจแก่ผู้เป็นลูกได้ตระหนักถึงพระคุณของแม่อันมากมายและยิ่งใหญ่ ควรที่ลูกทุกคนจะพึงระลึกถึงและทดแทนพระคุณตั้งในเรื่องโสณัมมชาดก (3. สัตตนิบาต เล่ม 15: 313) ได้สรรเสริญพระคุณของแม่ไว้คนหนึ่ง ดังนี้

...มารดาเป็นผู้อนุเคราะห์ เป็นที่พึ่ง และเป็นผู้ให้รสแก่เราทั้งหลายในเบื้องต้น  
เป็นมารดาแห่งโลกสวรรค์...เป็นที่ตั้งแห่งบุญกุศล...

ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยก็นิยมกล่าวสรรเสริญพระคุณของแม่รวมถึงพระคุณของพ่อ ด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างเรื่อง สุณนชาดก (5. เรื่องที่ 2: 70-71) ความตอนหนึ่ง ดังนี้

...โอเรานี้ หารู้จักคุณพระชนกชนนีไม่ เราได้เกิดมาเพราะอาศัยบิดามารดาก่อน  
บิดามารดามีคุณยิ่งหาสิ่งจะ เปรียบมิได้ แผ่นดินและแม่น้ำ ภูเขาจักรวาล จะว่าหนา  
และลึกกว้างสูงก็หาเท่าคุณบิดามารดาไม่...

นอกจากการสรรเสริญพระคุณแม่แล้วในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการมีลูกวรรณกรรมไทยได้แสดงให้เห็นความเชื่อพื้นฐานว่า หญิงที่ต้องการมีลูกจะต้องรักษาศีลทศายและใจให้บริสุทธิ์ ลูกจึงจะมากเกิดในครรภ์ ดังตัวอย่างเรื่อง เตมียชาดก (4. เล่ม 6: 504) ความตอนหนึ่งดังนี้

...ถ้าข้าพเจ้ารักษาศีลไม่ขาดก็ขอให้พระ โอรสจงบัง เกิดแก่ข้าพเจ้าด้วยความสัจย์นี้

เกิดด้วยเดชะศีลคุณของพระนาง ภพของท้าวสักกเทวราชแสดงอาการเร่าร้อนแล้ว  
เมื่อท้าวสักกเทวราชพิเคราะห์ดูทราบเหตุนี้แล้วทรงใคร่ครวญเห็นว่า พระนางจันทเทวี  
ทรงปรารถนาพระ โอรส ถ้ากระไร เราจักให้พระ โอรสแก่เธอ...

านชาดกที่แต่งในประ เทศไทยได้ปรากฏความเชื่อเรื่องการจะมีลูกผู้เป็นแม่ต้องรักษาศีลาห้บริสุทธิ์  
นี้เช่นกัน ตัวอย่างเช่นเรื่องสุธนชาดา และสิริวิบูลกิตติชาดก (5. เรื่องที่ 3: ,5:  
ตามลำดับ) เป็นต้น เนื้อความคล้ายคลึงกับเรื่อง เดมิยชาดก ยิ่งกว่านี้ชาดกที่แต่งในประ เทศ  
ไทยยังได้บรรยายถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูกอย่างลึกซึ้งนับตั้งแต่ที่เริ่มตั้งครรภ์จนเมื่อลูกคลอด  
ผู้เป็นแม่จะ เฝ้าทะนุถนอมเลี้ยงดูลูกด้วยความรักและระมัดระวังยิ่ง ดังตัวอย่าง เรื่องสิโรชาดก  
(5. เรื่องที่ 44: 845) ความตอนหนึ่ง ดังนี้

...เจ้าเป็นที่รักเสมอด้วยแขนซ้ายขวาและประคองคางว่าดวงหทัยของแม่จะนั้น...  
ครั้นเจ้าคลอดออกมาจากอุทรแล้ว แม่ก็อุคสาห์บำรุงเลี้ยงรักษาทุกค่าเข้า คือ าท  
อาบน้ำป้อนข้าวและ าทนอนในอุ้ทอง ทั้งคอยระวัง เลือดโรมิ าทกัดและ าทดอมเจ้าทุก  
เวลา แม่ถนอมเลี้ยงเจ้ามาจนเจริญวัยถึงเพียงนี้ แม่มีความอาลัย เจ้ายิ่งนัก...

การบรรยายถึงความรักและความผูกพันระหว่างแม่และลูกที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ผู้เป็นแม่  
เริ่มตั้งครรภ์นั้น าทให้สังเกตได้ว่าผู้เป็นแม่มักมีความรักใคร่ผูกพันกับลูกมากกว่าพ่อ านอรรถ  
กถาชาดกได้ปรากฏชาดกหลายเรื่อง ที่ เมื่อผู้เป็นพ่อโกรธหรือขาดสติ สามารถสั่งฆ่าลูกของตน  
ได้ ตรงข้ามกับผู้เป็นแม่จะปกป้องและ าทภัยลูกเสมอ และยอมสละได้แม้ชีวิตตนเอง เพื่อให้ลูก  
ปลอดภัย ดังตัวอย่าง เรื่องจุลธอมมपालชาดก (3. ปุญจนิบาต เล่ม 8: 46-47) ความตอน  
หนึ่งดังนี้

...พระเจ้ามหาปาปะนั้นทรงดำริว่า แม่จันทาเทวีนี้กระทัมานะ เพราะอาศัยบุตร  
ตั้งแต่เดี๋ยวนี้เขี้ยว ไม่เห็นเราเป็นสำคัญ... เราจักให้ฆ่าธรมบาลกุมารเสียใน  
บัดนี้ทีเดียว... พระนางจันทาเทวีทูลอ้อนวอนว่า ข้าแต่มหาราชเจ้าโอรสของหม่อม  
ฉันอายุ เพิ่ง เจ็ดเดือน ยัง เป็นเด็กอ่อนไม่รู้จักอะไร โทษผิดแห่งโอรสของหม่อมฉันไม่  
มีเลย แต่โทษผิดแม้อย่างมหันต์จะพึงมีในหม่อมฉัน เพราะ เหตุนี้พระองค์โปรดให้ตัด  
มือทั้งสองของหม่อมฉันเกิด...

ชาดกที่แต่งในประ เทศไทยที่กล่าวถึงความรักของแม่ ซึ่งมีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับจุลธอมมपाल  
ชาดก กล่าวคือพระราชบิดาของพระ โทสิสัตว์สั่งให้ประหารชีวิตพระ โทสิสัตว์ แต่พระราชมารดา  
 าทพยายามปกป้องรักษาชีวิตของพระ โทสิสัตว์ไว้ าทแก่เรื่อง สิริสาชาดก (6. เรื่องที่ 10:

)



นอกจากความรักของแม่บังเกิดเกล้าแล้ว ชาดกที่แต่งในประเทศไทยยังได้กล่าวถึง ความรักของแม่บุญธรรมที่มีความรักลูกบุญธรรมราวกับเป็นลูกที่เกิดจากตน ตัวอย่างเช่นเรื่อง สุวรรณสังขชาดก (6. เรื่องที่ 3: 234-235) กล่าวถึงพระสุวรรณสังข์โพธิสัตว์ได้เป็นบุตรบุญธรรมของนางยักษเทวี เมื่อพระโพธิสัตว์รู้ความจริงว่านางเป็นยักษจึงหลบหนี นางยักษติดตามมาอ้อนวอนนำหักลับแต่ไม่เป็นผล เมื่อพระโพธิสัตว์ยืนยันจะจากไปด้วยความรักและห่วงใยนางจึงให้ทิพนมดแก่พระโพธิสัตว์ไว้เพื่อคุ้มครองตัว แล้วนางก็ตรอมใจตาย ตัวอย่างความตอนหนึ่ง

...ข้าพเจ้าจักไม่กลับไปกับมารดาจริงแล้ว พ่อลูกรักของแม่ ถ้าหากว่าพ่อไม่กลับไปกับแม่ไซ้ แม่ก็จักตายอยู่ที่นี้ พ่อจงมาเรียนเอาทิพนมดไป แม่จะให้ทิพนมดแก่พ่อจะได้เอาไปไว้เป็นที่พึ่งต่อไปข้างหน้า... ยักษเทวีเห็นพระสุวรรณสังข์กำลังเหาะไปเกิดความโศกใหญ่จนถึงความตายไปในที่นั้น...

เนื้อเรื่องของสุวรรณสังขชาดก ตอนที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์หนีจากมารดาที่เป็นยักษนี้คล้ายคลึงกับเรื่องปทกุสลชาดก (3. นวกนิบาต เล่ม 10: ) กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในชาดกเรื่องนี้เป็นบุตรของพราหมณ์และนายยักษินี ได้หลบหนีจากนางยักษ เมื่อนางตามมาอ้อนวอนให้พระโพธิสัตว์กลับไม่สำเร็จ นางจึงสอนมนต์จินตตามณีให้พระโพธิสัตว์เพื่อไว้คุ้มครองตัวแล้วนางก็ตรอมใจตาย

เรื่องความรักและความห่วงใยลูก นับได้ว่าเป็นลักษณะประจำเพศของผู้หญิง ผู้เป็นแม่แม้ตนเองจะได้รับทุกข์หรือกระทั่งเสียชีวิตแล้วก็ตาม แต่ความรักและความห่วงใยก็ไม่สิ้นสุดดังตัวอย่างเช่นเรื่องสศปัตตชาดก (3. ดิกนิบาต เล่ม 6: 211) มารดาของชายผู้หนึ่งแม้ตนเองจะเสียชีวิตและเกิดใหม่เป็นสุนัขจึงจอกแล้วก็ตาม แต่ยังคงมีจิตใจห่วงใยติดตามเตือนภัยให้แก่ลูก ดังข้อความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...ครั้นบุตรชายไปแล้ว ฝ่ายมารดาก็ทำกาลกิริยาตายเพราะความรักใคร่ห่วงใยในบุตรของตน นางจึงไปบังเกิดเป็นนางสุนัขจิ้งจอก โดยอุปปาติกกาเหินคอยู่ ณ ที่ใกล้หนทางอันเป็นที่มาของบุตรนั้น... ครั้นบุตรของตนมาถึงป่าดงแล้ว จึงแสดงอาการขวางทางคู้ยดิน ช้ำ ๆ ซาก ๆ ดังจะห้ามบุตรว่าดูกรลูกรัก เจ้าอย่าเข้าในดงเลย พวกโจรตั้งชุ่มอยู่ ณ ที่นี้ เจ้าจักมาเจ้าซึ่งทรัพย์ไปเสีย...

ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทยก็ได้บรรยายถึงความรัก และความห่วงใยของแม่ไว้อย่างเด่นชัด เช่นกัน ดังตัวอย่างเรื่องมหาปทุมชาดก (5. เรื่องที่ 27: 526-527) ความตอนหนึ่งดังนี้

...พระราชเทวีเจ้าก็บังเกิดทุกข์เวทนาเป็นอันมาก จึงระลึกถึงพระราชบุตรด้วยความรัก ทรงปริเวทนาการว่า ไอ้ลูกของแม่ไม่มีใครเป็นที่พึ่งแล้วหนอ ใครเล่าจะหาผลาผลมาเลี้ยงพ่อลูกรักของแม่... ความทุกข์เช่นนี้จะต้องมีเฉพาะแก่เราผู้เดียวก็หาไม่ได้ ความทุกข์เช่นนี้อันสัตว์เกิดมาเป็นสตรีแล้วก็จะต้องได้เหมือนกัน เราไม่ได้เห็นบุตรใด ความที่เราไม่ได้เห็นบุตรนั้น เป็นทุกข์ของเราเหลือเกินยิ่งกว่าทุกข์นี้ (ความตาย)...

ในคัมภีร์ชาดก ซึ่งมีเนื้อเรื่องตอนท้ายเรื่องคล้ายคลึงกับเวสสันดรชาดก (อรรถกถาชาดก มหานิบาต เล่ม 20) นั้น ก็มีบทที่บรรยายถึงความรักและความห่วงใยของแม่ที่มีต่อลูกไว้อย่างลึกซึ้ง แสดงให้เห็นอิทธิพลของอรรถกถาชาดกที่มีต่อชาดกที่แต่งในประเทศไทยในลักษณะการลอกเลียนแบบทั้งด้านแนวความคิดและ เนื้อความ ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งจากคัมภีร์ชาดก (8: 272)

...พระนาง (สีเวชยกาเทวี) ก็ทรงหวาดหวั่นเที่ยวค้นหาพระโอรสและพระธิดา ด้วยแสงสว่างพระจันทร์พลางทรงพิโรธราพัน แต่เวียนค้นหาในที่นั้น ๆ ถึงสามครั้งตลอดคืนระยะทางไกลถึงสิห้าโยชน์ พออรุณขึ้นพระนางก็เสด็จไปสถิตอยู่ ณ สำนักพระบรมโพธิสัตว์ ไม่สามารถจะเสด็จไปในที่อันมีพระศออันแห่ง พระชิงหาหาพระเขษมิได้ ทรงรำพิโรธจนพระสุรเสียงแหบกระเส่า ๆ...

นอกจากความรักและความห่วงใยของแม่ที่มีต่อลูกมากเป็นพิเศษแล้ว ชาดกที่แต่งในประเทศไทยยังแสดงให้เห็นความอดทนของแม่เพื่อลูก แม้ตนเองจะลำบากได้รับทุกข์อย่างไรผู้เป็นแม่ก็สู้อดทนเพื่อลูก ดังตัวอย่างจากเรื่อง วรวงสชาดก (5. เรื่องที่ 45: 918-919) ความตอนหนึ่งว่า

...นางเทวีถูกความโศกบีบคั้นไม่สามารถจะอดทนได้ ก็ทรงพระกรรแสงว่าอนิจจาเอ๋ย เวรกรรมของเราติดตามมา ยายเจ้าคนนั้นข่มเหงเราราวกับว่าเราเป็นทาสี เราคิดถึงครรภ์ดอก อนึ่งถ้าเราไม่ตายคราวนี้ เราก็คงตายคราวหน้า ถ้าเราไม่คิดถึงครรภ์เราจักตายเสีย...นางก็ปริเวทนาการราพันไปว่าพ่อลูกรักดังดวงนัยนิเนตร



และดวงหทัยของมารดา แม่พลัดพรากจากพระมารดาพระบิดาและพลัดพรากจากพระนคร มาได้ความลำบากเป็นอันมากเหลือที่จะทนทานด้วยวิโยคทุกข์ ทุกข์สิ่งนั้นยังไม่เสมอ เหมือนที่แม่มาพลัดพรากจากเจ้า ทุกข์สิ่งนี้เป็นทุกข์อย่างเหลือเกินแต่หาประมาณมิได้

จิตใจของผู้เป็นแม่นั้น มักมีปกติเมตตาและให้อภัยลูกเสมอ ในเรื่องกัจจანიโคตตชาดก (3. อัฐกนิบาต เล่ม 9: 161) ๖ ให้แสดงให้เห็นถึงความมีจิตใจเมตตา และให้อภัยแก่ลูกของ นาคาคิยาณีผู้เป็นแม่ ซึ่งถูกลูกสะบักไล่ความและขับไล่ออกจากบ้าน ครั้งเมื่อท้าวสักกเทวราชมา ช่วยเหลือนางก็ชอกลับไปอยู่ร่วมกับลูก ลูกสะบักและหลานด้วยความสงบสุข มิได้โกรธเคือง อาฆาตต่อลูกสะบักแต่อย่างใด ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...คุณแม่คาคิยาณี ท่านชอบใจเช่นนั้นก็ทำตามท่านถึงจะถูกทุบตีขับไล่ ก็ไม่ละกรรมคือ ความเมตตาในเด็ก ๆ ขอทุกสิ่งทุกอย่างจงเป็นตามที่ท่านต้องการ ขอให้ท่านพร้อม ด้วยบุตร ลูกสะบักและหลานจงอยู่ร่วมกันด้วยความบรรเทิงเกิด...

ความรักของแม่ที่ปรากฏในชาดกอีกประการหนึ่ง คือ ผู้เป็นแม่มักปรากฏนำให้ลูกมีความเจริญก้าวหน้า โดยจะส่งเสริมช่วยเหลือลูกให้กระทำในสิ่งที่ดีงาม ดังเช่นตัวอย่างเรื่อง โสมนัสสชาดก (3. วิสติกนิบาต เล่ม 13: 155-156) ความตอนหนึ่ง

...พระนางสุธัมมาราชเทวีนั้น กลับส่งเสริมพระโอรสเพื่อบรรพชาอย่างเดียว ตรัสคาถา... แปลว่า คุณราชโอรส เมื่อเจ้าจะบวชจริงจงใคร่ครวญดูแล้ว จงทั้งการ บรรพชาของมิถิลาทฎริกชนเสีย จงบรรพชาลัทธิอันประกอบด้วยสัมมาทิฎฐีในธรรมทั้งหลายเกิด จงรับนรมย์ยินดีในภิกขาจารวิวัตตเกิด นักบวชละวางอาชฎานสรรพสัตว์ทั้งหลายแล้ว เป็นผู้ไม่ถูกนินทาข่มเข้าถึงพรหมสถาน...

ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยเรื่องสุวรรณลिरสา (5. เรื่องที่ 48: 1006-1007) ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความรักของแม่ที่ส่งเสริมช่วยเหลือลูก แม่แม่ของพระสุวรรณลिरสาโพธิสัตว์จะรักและห่วงใยลูกไม่ยากให้จากตนไปแต่ เมื่อเป็นความปรารถนาของลูก แม่ก็ยินดีช่วยเหลือ และอนุญาติในที่สุด ตัวอย่างความตอนหนึ่งจากเรื่อง (หน้า 1006-1007) ดังนี้

...นางมารดาไม่สามารถห้ามได้ก็ไปหาพวกพ่อค้าทั้งหลาย... วิจารณ์ไปถึงสองสามครั้ง ครั้งพวกพ่อค้าถามถึงชื่อลูก นางก็กล่าวว่าลูกของข้าไม่มีกายมีแต่หัว เพราะฉะนั้นก็ต้องชื่อว่าสุวรรณสิริสา พวกพ่อค้าได้ฟังดังนั้นก็คบเมื่อหัวเราะ เยาะ เย้ย แล้วกล่าวว่าลูกของแม่ไม่มีกายมีแต่หัวจักไปค้าขายอย่างไรได้ นางได้ฟังแล้วก็เสียใจ ยืนร้องไห้อยู่ พวกพ่อค้าเห็นนางร้องไห้ก็มีความกรุณาจึงกล่าวว่า แม่จงกลับไปเรือนไปหาลูกมาเกิด จะยอมมาให้ไปค้าขายด้วย นางได้ฟังแล้วก็ชื่นชมสมนัส จึงลาพวกพ่อค้ากลับมาเรือน เล่าให้พระโศภิต์ฟัง...

กล่าวโดยสรุปบทบาทผู้หญิงในฐานะแม่ที่มามีความรักต่อลูกในวรรณคดีชาดกได้มีอิทธิพลต่อบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย โดยมีเนื้อหาเป็นแนวเดียวกับวรรณคดีชาดกและในชาดกที่แต่งในประเทศไทยบางเรื่องสามารถเห็นได้ชัดเจนว่า ลอกเลียนเนื้อหามาจากวรรณคดีชาดก บทบาทที่แสดงถึงความรักของแม่ที่ปรากฏในชาดกทั้งสองฝ่าย ดังที่กล่าวรายละเอียดแล้วตอนต้น อาจสรุปได้ดังนี้คือ การสรรเสริญพระคุณของแม่ ความเชื่อเรื่องหากต้องการตั้งครุฑ ผู้เป็นแม่ต้องรักษาศีลาให้บริสุทธิ์ แม้มีภักดีรักและห่วงใยลูก แม่ก็มีความรักและผูกพันกับลูกมากกว่าพ่อ แม่มีความอดทนเพื่อลูกและให้อภัยลูกเสมอ แม่มีกำลังใจและช่วยเหลือลูกในทางที่ถูกต้องดีงาม

#### บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะภรรยา

แนวความคิดเกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณคดีชาดกนั้นถือว่าภรรยาเป็นเสมือนสมบัติของสามี ดังนั้นหน้าที่ของภรรยาจึงควรเคารพเชื่อฟัง และปรนนิบัติสามีรวมถึงบิดามารดาของสามีด้วย วรรณคดีชาดกได้เน้นหน้าที่ของภรรยาเป็นพิเศษ นอกจากนี้ผู้เป็นภร่ายายังต้องมีความอดทนเสียสละ ช่วยเหลือและไม่ทอดทิ้งสามีในยามทุกข์ยากหรือมีภัย แนวความคิดเหล่านี้ได้มีอิทธิพลปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทย โดยชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้เน้นกล่าวรวมหน้าที่ของภรรยาไว้ในหัวข้อ "วัตรของหญิงสะกั" (หน้าที่ของหญิงสะกั)

นอกจากการกล่าวถึงหน้าที่อันควรปฏิบัติของภรรยาแล้ว วรรณคดีชาดกยังได้กล่าวถึงประเภทของภรรยา ตามแนวความคิดของพุทธศาสนาไว้อย่างชัดเจนในสุชาดาชาดก (3. ตกนิบาต เล่ม 6: ) ในชาดกเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงประเภทของภรรยา 7



ประเภทที่ให้แก่นางสุชาดกรับฟัง เพื่อเป็นการเตือนสตินางให้กลับตัวประพฤติตนเป็นภรรยาและ  
สะใภ้ที่ดีของครอบครัว

ภรรยา 7 ประเภทดังกล่าวได้แก่

1. วธกาภริยา (ภรรยาเสมอด้วยเพชรฆาต) คือภรรยาที่มีจิตใจประทุษร้ายสามี  
ไม่ประพฤตสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่สามี ยินดีรักใคร่ในบุรุษอื่น คุ่มนวลว่างเกินสามีและคิด  
อุบายชวนชวายเป็นเพื่อนำสามีตน

2. โจรีภริยา (ภรรยาเสมอด้วยโจร) คือภรรยาที่ใช้จ่ายสุรุษสุร่ายไม่รู้จักเก็บงำ  
ปรารถนาใช้ทรัพย์สินทั้งหมดเปลืองไปมิให้สามีรู้

3. อัยยาภริยา (ภรรยาเสมอด้วยเจ้า) คือ ภรรยาที่ไม่ปรารถนาทำภาระงาน  
เกียจคร้าน กินจุ มีภริยาคูร้ายหยาบค้าย ปากคอเราะราน ประพฤติข่มขี้สามีและทาสกรรมกร  
คอยรับใช้

4. มาตาภริยา (ภรรยาเสมอด้วยมารดา) คือภรรยาที่มีใจโอบอ้อมอารี ประพฤติ  
แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่สามีทุกเมื่อ ตามพิทักษ์รักษาสามีมิให้อนาทรร้อนใจคล้ายมารดา  
ทนจนอมบุตรธิดาจะนั้น อดสำหรับรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้มิให้กระจัดกระจาย

5. ภคินีภริยา (ภรรยาเสมอด้วยน้องสาว) คือภรรยาที่มีสัมมาคารวะ เคารพบนอบ  
จงรักภักดีต่อสามีของตน ประพฤติตามอำนาจความพอใจของสามีมิได้ล่วงเกินคล้ายกับน้องสาว  
ที่เคารพรักใคร่พี่ชาย

6. สขีภริยา (ภรรยาเสมอด้วยสหาย) คือภรรยาที่เมื่อเห็นสามีมาถึงเรือนเวลา  
ใดย่อมมีความปราโมทย์ยินดี คล้ายกับเห็นมิตรสหายมาถึงเรือน เป็นน้องขวัญของตระกูล เป็นผู้มี  
สีลาจารวัตรปฏิบัติสามีด้วยดี เป็นหญิงร่วมทุกข์สุขกับสามี

7. ทาสีภริยา (ภรรยาเสมอด้วยหญิงรับใช้) คือ ภรรยาที่ไม่มีความซึ้งโกรธสามี  
มีความสงบเสงี่ยมเรียบร้อย แม้สามีจะคำ่ว่าเข็ญดี ก็ไม่มีจิตใจประทุษร้ายยอมตัวประพฤติดาม  
อำนาจของสามีทุกประการ

อนึ่ง ภรรยา 7 ประเภทนี้ ภรรยา 3 ประเภทแรก คือ วธกาภริยา โจรีภริยา  
และอัยยาภริยา เมื่อเสียชีวิตแล้วย่อมไปกินในนรก ส่วนภรรยา 4 ประเภทที่เหลือ เมื่อเสียชีวิต  
แล้วย่อมไปเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมารดี

เมื่อพิจารณาตามประเภทของภรรยา 7 ประเภทนี้แล้ว จะเห็นว่าเนื้อเรื่องของ อรรถกถาชาดกส่วนมากได้เน้นกล่าวถึงโทษของผู้หญิงในลักษณะวธกาภริยา (ภรรยาเสมอ ด้วยเพศผมาต) กล่าวถึง คิณปุระทุชร้ายสามี ยินดีรักใคร่ชายอื่น ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทย เน้นกล่าวในลักษณะ ภคินีภริยา (ภรรยาเสมอด้วยน้องสาว) คือ เคารพเชื่อฟังสามี และสขีภริยา (ภรรยาเสมอด้วยสหาย) เป็นผู้มึนเมาจรรว้ตรร่วมทุกข์สุขกับสามี

บทบาทผู้หญิงในลักษณะภรรยาที่ดีที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกอีกประการหนึ่ง คือ การมีกัลยาณธรรม 5 ประการ\* ในกุมมาลปิณฑชาดก (3. สัตตกนิบาต เล่ม 9: 131) ได้กล่าวถึงพระนางมัลลิกาผู้เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าโกศลว่า

...พระนางประกอบด้วยกัลยาณธรรม 5 ประการ มีสุขขึ้นก่อนพระราชสามีเป็นต้น และทรงนับถือพระราชสามีดุจเทวดา...

ความคิดเรื่องภรรยาที่ดีที่ประกอบด้วยกัลยาณธรรม 5 ประการนี้มีปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ด้วยเช่นกันได้แก่เรื่อง สุวรรณกุมารชาดก (5. เรื่องที่ 15: 317) เนื้อความตอนหนึ่งดังนี้

...พระนาง (จันทาเทวี) ประกอบไปด้วยกัลยาณธรรม 5 ประการ คือ ตื่นบรรทมก่อนพระราชสามี และเมื่อบรรทมที่หลัง แลคอยสดับฟังว่าจะโปรดให้กระทำกิจอันใด แลกล่าววาจาแต่ล้วนเป็นที่รักใคร่ของพระราชสามี ทั้งบริบูรณ์ไปด้วยสัมมาจริยวัตรอันดีทุกอย่าง พระนางประกอบไปด้วยกัลยาณธรรมทั้ง 5 ดังนี้ พระเจ้ามหาภักตราชจึงโปรดปรานรักใคร่...

ในส่วนหน้าที่ของภรรยาอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงลักษณะของภรรยาที่ดีที่ควรปฏิบัติ ความ โดยเน้นเรื่องการเคารพเชื่อฟัง และการปรนนิบัติสามีรวมถึงบิดามารดาของสามีด้วยดังตัวอย่างจากมทวมงคลชาดก (3. ทสกนิบาต เล่ม 10: 209) ความตอนหนึ่งดังนี้

\* กัลยาณธรรม 5 ประการ คือธรรมอันตั้งงาม 5 อย่างที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติ ได้แก่

1. เมตตากรุณา 2. สัมมาอาชีวะ 3. กามสังวร 4. สัจจะ 5. สติสัมปชัญญะ



...ภรรยาของชายผู้ใด มีวัยเสมอกัน อยู่ปรองดองกันประพฤติดำใจกัน ใครต่อ  
 สุนทรธรรมมีปกติยังบุตรให้คลอด มีศีลโดยสมควรแก่ตระกูล รู้จักประนีประนอม บัณฑิต  
 กล่าวคุณธรรมนั้น ในภรรยาทั้งหลายว่าเป็นความสวัสดีมงคลของชายผู้นั้นโดยแท้...

และในเมถุนจรชาดก (3. ทุกนิบาต เล่ม 4: 254) กล่าวถึงความดีของนางสุชาดกภรรยาของ  
 พระโพธิสัตว์ ดังนี้

...นางเป็นคนน่ารัก รูปงามน่าเอ็นดู...เป็นหญิงที่เคารพภักดีสามี สมบูรณ์ด้วยศีลา-  
 จารวัตรมีนามว่าสุชาดก การบำรุงปฏิบัติสามีก็ดี แม่ผัวก็ดี พ่อผัวก็ดี เป็นภักดี  
 ที่นางกระทำเป็นนิจกาล นางจึงได้เป็นที่รักเป็นที่ชื่นชมของพระโพธิสัตว์...

ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทย ในอนัตตยัมมิตตชาดก ได้กล่าวถึงหน้าที่ของภรรยาที่คว่ำใจเช่น  
 เดียวกับบรรณกถาชาดก กล่าวคือ ภรรยาที่ดีควรเคารพเชื่อฟังและประนีประนอม ตัวอย่างความ  
 ตอนหนึ่งจากเรื่อง (7: 90, 125) ดังนี้

...หญิงใดมีความประพฤติสามีเป็นอันดีแล้ว จัดเรียกว่ามาตุคามอันประเสริฐเลิศกว่า  
 มาตุคามทั้งปวง... (พระโพธิสัตว์) จึงให้โอราทสั่งสอนแก่นางกัลยาณีว่า... สามี  
 กับภรรยาขอมอบอาศัยเมื่อเวลาเจ็บไข้อย่างที่มี... นางกัลยาณีได้ฟังสามีสั่งสอนก็มีจิตต์  
 อ่อนรับโอราท แล้วก็กราบลงแทบบาทแห่งสามีของตน...

เรื่องหน้าที่ของภรรยา ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้กล่าวรวมไว้อย่างชัดเจนใน  
 หัวข้อวัตรของหญิงสะกั กล่าวคือ หน้าที่ของผู้หญิงที่จะเป็นภรรยาหรือสะกัในตระกูลใดก็ตาม  
 ควรยึดถือปฏิบัติ 10 ประการ ดังในศีลวิชัยชาดก (8: ) และสิโรชาดก (5. เรื่องที่  
 44: ) กล่าวรายละเอียดไว้ตรงกัน ดังนี้

1. ไฟในไม่ม่น้ำออก คือ เมื่อหญิงสะกัเห็นโทษของสามีและบิดามารดาของสามี  
 แล้วไม่ควรนินทาบอกเล่าผู้อื่นนอกบ้าน
2. ไฟนอกไม่ม่น้ำเข้า คือ เมื่อได้ยินหรือรู้เรื่องเกี่ยวกับโทษของผู้อื่นก็ไม่ม่น้ำมาเล่า  
 ต่อในบ้านเรือนของตน
3. ไฟคอบแทนผู้ทำผิด คือ ผู้ใดให้สิ่งของอันใด ควรให้คอบแทนแก่ผู้นั้นบ้าง
4. ไม่ทำให้แก่ผู้ไม่ทำคอบคือ ผู้ใดไม่มีน้ำใจหวังแต่รับอย่างเดียวก็ไม่ควรทำให้เขาคอบไป

5. ใ้แก่ผู้ให้ตอบบ้าง ไม่ให้ตอบบ้าง คือ ญาติและมิตรผู้ชดสนผู้ที่พอจะให้ตอบก็ตีไม่  
สามารถจะให้ตอบก็ตี ควรที่เราจะให้แก่เขาเหล่านั้น
6. ควรนั่งให้เป็นสุข คือ เมื่อเห็นสามีหรือบิดามารดาของสามีควรลุกขึ้นต้อนรับ  
ไม่นั่งนิ่งๆ คอย
7. ควรกินให้เป็นสุข คือ ไม่กินก่อนสามีและบิดามารดาของสามี ควรระวังคอยดูสิ่ง  
ที่ขาดตกบกพร่องให้เรียบร้อยก่อน แล้วจึงกินต่อภายหลัง
8. ควรนอนให้เป็นสุข คือ ไม่ควรนอนก่อนสามี หรือบิดามารดาของสามี ควรดูแล  
ทากิจที่ควรทำแก่บุคคลเหล่านี้แล้ว ตนจึงนอน
9. ควรพาเรอไฟ คือ ควรบำรุงดูแลสามีและบิดามารดาของสามีมิให้ขาดเหมือน  
กับคูกองไฟมิให้ดับ
10. ควรไหวเทวดาภายใน คือ มีความเคารพนอบนอบต่อสามี และบิดามารดาของ  
สามีเหมือนคั้งเทวดา

เมื่อพิจารณารายละเอียดวัตรของหญิงสะกั 10 ประการนี้แล้ว เห็นได้ว่าคล้ายคลึง  
กับหลักการเคารพเชื่อฟังและปรนิตสามีรวมถึงบิดามารดาของสามี ตามที่อรรถกถาชาดกได้  
กล่าวถึงหน้าที่อันควรปฏิบัติของภรรยาที่ดี

ในอรรถกถาชาดกแนวความคิดหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดเจนเกี่ยวกับผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว คือ  
ถือว่าภรรยาเป็นเสมือนสมบัติของสามี ดังนั้นผู้เป็นสามีจึงมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะให้ภรรยาทำสิ่ง  
ใด หรือยกภรรยาให้แก่ผู้ใดก็ได้ จึงมักปรากฏว่าในอรรถกถาชาดก ผู้ชายชายภรรยาของตนให้  
เป็นทาสผู้อื่น หรือบริจาคภรรยาให้เป็นทาน เป็นต้น ซึ่งผู้เป็นภรรยาก็ไม่อาจคัดค้าน คงปฏิบัติ  
ตามด้วยถือเสมือนเป็นหน้าที่อย่างหนึ่ง ดังตัวอย่างเช่นเรื่อง เวสสันดรชาดก (3. มหานิบาด  
เล่ม 20: 205) เมื่อพระเวสสันดรจะบริจาคพระนางมัทรีให้เป็นทานแก่ท้าวสักกเทวราช  
พระนางก็ตอบด้วยความเต็มใจ ดังข้อความจากเรื่อง

...อันตัวข้าพระบาทนี้เป็นสาวแล้ว ได้ตกไปเป็นภริยาของท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นก็เป็น  
เจ้าของ เป็นนิสสระในตัวข้า เมื่อปรารถนาจะให้ข้าแก่ผู้ใดก็ให้ได้ เมื่อปรารถนาจะ  
ชายไป ก็ชายได้ เมื่อปรารถนาจะฆ่าเสีย ก็ฆ่าได้ ขอพระองค์จงทรงตามพระ  
ราชเหตุยเกิด ข้าพระบาทไม่เคืองชุ่นดังนี้...



ความคิดเรื่องภรรยาเป็นเสมือนสมบัติของสามีและพึงปฏิบัติทุกอย่างตามที่สามีต้องการนี้ ได้ปรากฏอิทธิพลชัดเจนในชาดกที่แต่งในประเทศไทยหลายเรื่อง เช่น คีวชัยชาดก (8:280) วิบูลราชชาดก และอาทิตชาดก (5. เรื่องที่ 6:195, 12: ตามลำดับ) เป็นต้น ตัวอย่างเรื่องวิบูลราชชาดก เมื่อพระเจ้าวิบูลราชโพธิสัตว์ปรารถนาจะบริจาคพระนางสุนทรืมหลีสเป็นทานด้วยหวังพระโพธิญาณเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลข้างหน้า พระนางสุนทรืก็ร่วมอนุโมทนาด้วยความยินดี ดังข้อความจากเรื่อง

...ข้าแต่เทพพิตร หม่อมฉันคิดว่าเป็นข้าธูสีพระบาท พระองค์ทรงราชอาณาจักเป็นเจ้านายของหม่อมฉัน พระองค์ทรงพอพระหฤทัยจะประทานหม่อมฉันให้ไป ทิ้งพระทานให้ผู้อื่นตามพระประสงค์ หรือประสงค์จะไม่ทรงพระกรุณาปราณีจะซื้อชายและเช่นฆ่า หม่อมฉันสุนทรีย่อมสารภาพทุกสิ่งอัน...

หน้าที่ของภรรยาที่คืออีกประการหนึ่งที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทย คือ การเสียสละ ผู้หญิงในฐานะภรรยามักเป็นผู้เสียสละเพื่อสามี เห็นได้ชัดเจนในคราวตักทูกหรือประสพภัยพร้อมกับสามีฝ่ายภรรยา จะยังคอยดูแลช่วยเหลือสามี ยอมลำบากกว่าเพื่อให้สามีสบายขึ้นดังตัวอย่างเรื่องเวสสันดรชาดก (3. มหานิบาติ เล่ม 20: 84) พระเวสสันดรและพระนางมัทรีได้ออกไปอยู่ป่าได้รับความลำบากด้วยกัน แต่พระนางมัทรีก็ยังมีจิตใจเสียสละอาสาออกหาผลไม้เพื่อมาเป็นอาหารให้แก่สามี ลูก และตนเอง ดังความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...พระนางมัทรีกราบทูลขอพระพรแก่พระมหาสัตรีเจ้าว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ไม่ต้องเสด็จไปป่าเพื่อผลาผล ของจทรงรับพระบุตรไว้ให้อยู่ ณ ที่นี้เกิด หม่อมฉันจักแสวงหาผลาผลมากถวาย...

ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยปรากฏชาดกหลายเรื่องที่มีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับเวสสันดรชาดก กล่าวคือ ตัวละครที่เดิมเป็นภักษัตริย์ต่อมาถูกเนรเทศให้อยู่ป่า ตัวละครหญิงจะร่วมสุขร่วมทุกข์และช่วยเหลือสามี เช่นเรื่อง สิริวิบูลกิตติชาดก มหาบทุมชาดก และอรินทมชาดก (5. เรื่องที่ 5: , 27: และ 46: 948-949 ตามลำดับ) เป็นต้น ตัวอย่างความตอนหนึ่งจากเรื่องอรินทมชาดก ดังนี้

...พระราชทูตทูลพระเนตรเห็นบรมกษัตริย์อ่อนพระกำลังลงแล้ว ส่วนพระนางเจ้าก็ทรงพระครรภ์หนัก พระพักตร์ก็ท้อไปด้วยอัสสูลตรา ด้วยความที่พระนางเจ้าประกอบไปด้วยวัตรจริยาในพระราชสามีและมีความรักภักดีในพระราชสามีเป็นกำลัง และมีพระทัยเต็มไปด้วยความกรุณาจึงกราบทูลพระมหาเสด็จเจ้าว่า ขอเชิญเสด็จมายึดเหนี่ยวพระบาทไว้แล้วพากันไปเกิด...

บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะภรรยาที่ดีพึงมีความเสียสละ เพื่อสามีที่ปรากฏในอรธกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศสยามมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับแนวความคิดที่ว่าภรรยาที่ดีไม่ควรทอดทิ้งหรือลบลู่สามี แต่ควรร่วมทุกข์สุขกับสามีในทุกคราวไม่ว่าสามีจะเป็นอย่างไรก็ตาม ถือว่าเป็นหน้าที่อันพึงกระทำของภรรยาที่ดี ในเรื่องการลบลู่สามี กุฎาลชาดก (3. สัตตตินิบาต เล่ม 16: 238) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ภรรยาทั้งหลายคู่มั่นสามี 8 ประการ คือ

...เพราะความจน 1 เจ็บกระเสาะกระแสะ 1 แก่ชรา 1 เป็นนักเลงสุรา 1 ว่างเซอะ (พิการ) 1 มัวเมา (เสียดสี) 1 หมุนตามการงานไม่ทัน (ทำงานไม่เป็น) 1 และทศทรัพย์ที่เกิดขึ้นไม่ได้ 1...

ในสังขปัตตชาดก (5. เรื่องที่ 41: ) ก็ได้้นำเรื่องสาเหตุการคู่มั่นสามี 8 ประการนี้มาแสดงไว้ในเรื่องเช่นกัน นอกจากนี้เนื้อเรื่องของสังขปัตตชาดก ยังได้แสดงถึงแนวความคิดของสังคมที่เคารพยกย่องสามี ผู้เป็นภรรยาไม่สมควรลบลู่คู่มั่น แนวความคิดนี้เหมือนกับในเรื่องกุสชาดก (3. สัตตตินิบาต เล่ม 15: 256) กล่าวคือนางประภาวดีเมียของพระโพธิสัตว์ได้หนีจากพระโพธิสัตว์มา แม้พระโพธิสัตว์จะติดตามนางมา และยอมลาบากทำงานอย่างทาส เพื่อให้นางเห็นใจก็ไม่เป็นผล เมื่อพระบิดามารดาของนางทราบเรื่องจึงศำหนักว่ากล่าวนาง เนื้อความตอนหนึ่งจากเรื่องดังนี้

...พระมารดาจึงตวาดพระนาง (ประภาวดี) ตรีสเป็นคาคดา... แปลว่า เจ้าเป็นหญิงชั่วช้าจัญทาลหรือ หรือว่าเป็นหญิงทรลักษณ์เจ้าเกิดแล้วในตระกูลแห่งพระเจ้านันทราช เหตุไรเจ้าจึงกระทำสามีให้เป็นทาส..

และในสังขปัตตชาดก (5. เรื่องที่ 41: 782) นางรัตนาดีแม้จะไม่มี ความตั้งใจคู่มั่นพระสามี แต่เมื่อทำให้พระสามีโกรธก็นับว่าไม่สมควรและถูกศำหนัก ตัวอย่างเนื้อความจากเรื่อง ดังนี้



...พระราชมาคาราบิคาตรัสแก่พระรัตนาคือว่า คุณแม่รัตนาคือ แม่อย่าทำอย่างนี้  
แม่รัตนาคือประสูติในมหาตระกูล โฉนทาคือความโหม่นสำให้เกิดแก่สามีแล้ว พระรัตนาคือ  
กราบทูลว่า วันนั้นและหม่อมฉันจักทาสักยสาบานาให้พระราชสามีคือโทษจนได้...

นอกจากการไม่ลบหลู่แล้ว านยามที่ตกทุกข์หรือมีภัยผู้เป็นภรรยาที่ดีจะต้องไม่ทอดทิ้ง  
สามีหนีเอาตัวรอดแต่ผู้เดียว ดังในสุวัณณมิตชาดก (3. ปัญจนินบาต เล่ม 8: 57) ได้แสดงตัว  
ไว้ดังนี้

...ส่วนภรรยาของพระโทธิสส์ตัวนั้นหนีไปแล้ว ตรวจดูในระหว่าง เนื้อทั้งหลายไม่เห็น  
สามี คิดว่าภัยนี้จักเกิดแก่สามีที่รักของเรา จึงรีบไปยังสำนักของสามีโดยเร็ว มีหน้า  
ชุ่มโชกด้วยน้ำตา ร้องให้หลวงพ่อกว่าข้าแต่สามี ท่านเป็นผู้มีกำลังมาก โฉนไม่สามาร  
จะทนบ่วงนี้ได้ ท่านจงตัดบ่วงนั้นจนสุดแรงเกิดเกิด...ข้าเจ้าผู้เดียวเว้นท่านเสียจัก  
ไม่รู้ในรมย์อยู่ในป่า...

ในชาดกที่แต่งในปะเทศไทยเรื่อง มหาบทุมชาดก (5. เรื่องที่ 27: 517-518) กล่าวถึงการ  
ไม่ทอดทิ้งและร่วมทุกข์สุขกับสามีไว้ เนื้อความคล้ายคลึงกันใน สุขชาดา (3. จตุกนิบาต เล่ม  
7: 156) แสดงให้เห็นได้ชัดเจนถึงอิทธิพลการเลียนแบบความคิดและ เนื้อหาจากอรรถกถาชาดก  
ของชาดกที่แต่งในประเทศไทย เนื้อความดังนี้

...สตรีผู้ใดเมื่อสามีตกยากกิดกยากด้วย เมื่อสามีมั่งมีก็มีมั่งมีด้วย สตรีผู้หนึ่งจึงจะเป็น  
ที่สรรเสริญของชนทั้งปวง เทพเจ้าทั้งหลายก็ยอมสรรเสริญสตรีผู้หนึ่ง เพราะสตรีผู้  
นั้นกระทำการที่บุคคลกระทำได้ด้วยยาก...

และในสุวรรณวงศาชาดก (6. เรื่องที่ 8: 621) กล่าวได้ชัดเจนเช่นกันดังนี้

...นาคราชสดับทราบความแล้วก็โกรธายกใหญ่ บริภาษแล้วขับไล่นางสุวรรณาคือว่า  
เจ้าคนชั่วถ้อย โฉนจึงหนีศาศาเขามาเสียแล้ว เจ้าจงรีบกลับไปตามผัวเจ้า ถ้าว่า  
เจ้าไปตามผัวไม่พบผัวของเจ้าไซร์ เจ้าอย่าได้กลับมาที่นี้อีกเลย...

กล่าวโดยสรุปหน้าที่ของภรรยาที่อรรถกถาชาดกกล่าวถึง และมีอิทธิพลปรากฏใน  
ชาดกที่แต่งในประเทศไทย ได้แก่ ภรรยาที่พึงมีใจโอบอ้อมอารี ประพฤติประ โยชน์แก่กุลสามี

มีศีลสี่ศั ก์ สงบเสงี่ยมเรียบร้อยไม่ขี้ขลาด ไม่คิดประทุษร้ายสามี (มาตาคาเวีย, ภคินีเวีย, สวี-  
ภริยา และทาสีภริยา) ต้องประกอบด้วยกัลยาณธรรม เคารพเชื่อฟัง และปรนนิบัติสามี รวมถึง  
บิดามารดาของสามี (ปฏิบัติตามหลักวัตรของหญิงสะกั 10 ประการ) ภรรยาเป็นเสมือนสมบัติ  
ของสามี ภรรยาจึงมีความเสียสละเพื่อสามี และภรรยาที่ดีไม่ควรหลบหลู่หรือทอดทิ้งสามี

### บทบาทผู้หญิงที่เป็นเพศอ่อนแอ

ลักษณะบทบาทผู้หญิงที่เป็นเพศอ่อนแอ มีปรากฏในอรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งใน  
ประเทศไทย 3 ลักษณะใหญ่ คือ การอยู่ในฐานะค้อยกว่าชาย กล่าวคือ ผู้หญิงมักถูกตำหนิ กีดกัน  
หรือถูกลงโทษอย่างรุนแรงโดยไม่มีคุณธรรม ลักษณะที่สองคือ ความข่างวิดกเป็นทุกข์ของผู้หญิง  
อันเนื่องมาจาก ผู้หญิงมักถูกจำกัดเสรีภาพ ต้องดำเนินชีวิตตามความต้องการของผู้ปกครอง คือ  
บิดามารดาหรือสามี จึงทำให้ผู้หญิงมักช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ลักษณะที่สาม การต้องพึ่งพาสามี  
ได้สะท้อนให้เห็นความอ่อนแอของผู้หญิงในลักษณะที่มักกล่าว หรือเป็นทุกข์ต่าง ๆ เกี่ยวกับสามี  
บทบาทผู้หญิงเหล่านี้มีปรากฏคล้ายคลึงกันทั้งในอรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทย  
รายละเอียดมีดังนี้

1. การอยู่ในฐานะค้อยกว่าชาย อรรถกถาชาดกได้สะท้อนแนวความคิดของสังคม  
นับแต่โบราณ ที่ถือว่าเพศหญิงค้อยกว่าชาย ในลักษณะที่ถือว่าผู้หญิงไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้ปกครอง  
ดังปรากฏข้อความในเรื่อง กัณทินชาดก (3. เอกนิบาต เล่ม 2: 316) ความตอนหนึ่งว่า  
...นำดิชนบทที่มีสตรีเป็นปวีณาชกปกครอง นำดิคนที่ตกอยู่ในอำนาจสตรี...

เนื้อเรื่องของอรรถกถาชาดกส่วนมากเห็นได้ชัดเจนว่า เน้นบทบาทผู้ชายเป็นหลัก โดยเฉพาะ  
พระโพธิสัตว์ บทบาทผู้หญิงเป็นเพียงส่วนประกอบ มักเป็นฝ่ายถูกผู้ชายกระทำ ดังเรื่อง จุล-  
ปทุมชาดก (3. ทุกนิบาต เล่ม 4: 247) กล่าวถึงโอรสของพระเจ้าพรหมทัต 7 พระองค์  
พร้อมด้วยชายา ถูกเนรเทศออกจากวังเวร่อนไปในที่กันดาร ขาดอาหาร และน้ำ บรรดาโอรส  
เหล่านั้นจึงฆ่าชายาของตนทีละคนกินเป็นอาหาร ความตอนหนึ่งว่า



...(พระราชกุมาร) ต่างพาพระชายาออกจากพระนครไปด้วยหมายพระทัยว่า จักคืนเอาไปอยู่ตามที่เหมาะ ทรงดำเนินไปตามมรรคา ถึงที่กัณดารแห่งหนึ่ง เมื่อไม่ได้ข้าวและน้ำ ก็ไม่สามารถจะอดทนความหิวกระหายได้ คิดว่าพวกเรา เมื่อยังมีชีวิตอยู่ที่จักหาสตรีได้ จึงฆ่าชายาของกุมารน้อยเล็กแบ่งเนื้อกันเสวย เป็นสิบสามส่วน...

ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทย เนื้อเรื่องที่แสดงถึงการอยู่ในฐานะค้อยกว่าชาย มักปรากฏในลักษณะที่ผู้หญิงถูกลงโทษอย่างไม่ยุติธรรม วิธีการลงโทษที่นิยมกระทำ ได้แก่ การลอยแพ สาเหตุของการลงโทษเช่นนี้ มักเนื่องจากการถูกใส่ร้ายโดยตัวละครฝ่ายร้าย (ตัวอิจฉา) เป็นผู้ใส่ร้ายตัวละครฝ่ายดี จนทำให้ต้องถูกลงโทษทั้งที่มีได้กระทำผิดจริง แต่เนื้อเรื่องต่อมา ก็มักมีบุคคลหรือเทพยดามาช่วยเหลือไว้ การลงโทษผู้หญิงโดยไม่มี การสอบสวนข้อเท็จจริงก่อน เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการอยู่ในฐานะค้อยกว่าชายของผู้หญิง ที่ไม่มีสิทธิและเสียงโต้แย้ง จึงทำให้ถูกข่มเหงอย่างไม่ยุติธรรม ดังตัวอย่างเรื่อง วรรณชาดก (6. เรื่องที่ 9: 660 - 661) นางเขมาเทวีเมียของพระเจ้าเจตรราช มีความริษยานางสฤกทาเทวีผู้เป็นมหาสีใหม่ จึงหาอุบายใส่ร้ายนาง ให้ต้องถูกลอยแพ ความตอนหนึ่งว่า

...นางเขมาเทวีจึงให้เอาโลหิตทารูปก่อนไม้ตั้งไว้ ณ สุวรรณภานะแล้วรับสั่งว่า นางสฤกทาเทวีคลอคลุกเป็นก่อนไม้... พระราชาทรงเชื่อคำโหราจารย์ รับสั่งให้อำมาตย์ค้อยแพและให้เอาขานนียโภชนียาหารใส่แพแล้ว ให้เอานางสฤกทาใส่แพลอยไปตามคำโหราจารย์...

วิธีการลงโทษผู้หญิงอีกวิธีหนึ่งที่มักปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทย คือ การลुขไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ นับเป็นการลงโทษที่รุนแรงวิธีหนึ่ง โดยหากหญิงนั้นทำความผิดจริงก็เท่ากับเป็นการเผาทั้งเป็น ดังตัวอย่างเรื่อง สุวรรณสังฆชาดก (6. เรื่องที่ 3: 270) ความตอนหนึ่งว่า

...ถ้าข้าพเจ้าเป็นกาลกัณเฒ่าสมจริงดังนางจิมปากว่าไซรี ขอเทวดาทิ้งหลายจงอย่ารักษาชีวิตข้าพเจ้าไว้เลย ขอให้ข้าพเจ้าตายเสียในขณะลุขไฟ ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ได้เป็นกาลกัณเฒ่าไซรี ขอให้เทวดารักษาข้าพเจ้าไว้ให้ปราศจากชีวิตอันตรายนางอริษฐานแล้วก็เข้านั่งในกองไฟ กันไคนั้นมีดอกบัวทองผุดขึ้นมารองรับพระนางจันทาเทวี

ไว้ เบลวอัคคีก็มีได้ไหม้สรีรกายา... ที่นั่นอกุศลเข้าคลใจนางจัมปากเทวีให้  
นางดีใจอยากจะลুষไฟ จึงตั้งสัจจาธิษฐานเหมือนพระนางจันทาเทวี แล้วเข้าไป  
ยังกองอัคคี ๆ ก็เผาผลาญท่ากาลตายไปเกิดในอเวจีนรก...

นอกจากการลงโทษผู้หญิง 2 ลักษณะนี้ คือการลอบแพ และการให้ลুষไฟแล้ว ในชาดกที่แต่งใน  
ประเทศไทย ยังปรากฏชาดกอีก 2 เรื่องที่กล่าวถึงการลงโทษผู้หญิงอย่างรุนแรง คือเรื่อง  
จันทคาสชาดก (6. เรื่องที่ 11: 809) กล่าวถึง ผู้หญิงที่ท่อนาจารคบบุชชายตามอำเภอใจ  
จนมีบุตรหาบิดาไม่ได้ เป็นเหตุให้เทพยดาขัดเคืองใจจะทิ้งไม่รักษาบ้านเมือง เกิดความ  
เคียดรื้อนไปทั่ว พระราชาจึงสั่งลงโทษหญิงเหล่านั้นด้วยการให้เสกกับม้า ความตอนหนึ่งว่า  
...พระราชาตรัสสั่งให้มัดหญิงเหล่านั้นนอนหงายติดกับแผ่นกระดาน ให้นำม้ามาเสก  
พอม้าเสกหญิงไปได้เพียง 32 คน หญิง 32 คนนั้นก็ถึงแก่ความตาย...

อีกเรื่องหนึ่งคือ วรรณชชาดก (6. เรื่องที่ 9: 741) กล่าวถึงการลงโทษนางเขมาเทวีผู้คิด  
อุบายใส่ร้ายนางสุภัททาเทวีจนต้องถูกลอบแพ ภายหลังความผิดที่ทำไว้ปรากฏขึ้น นางจึงถูก  
ลงโทษอย่างหนักด้วยการถูกฝังครึ่งตัวแล้วเผา และยังถูกเชือกเนื้อไปทอกและต้องกินเนื้อของ  
ตนเอง ที่สุดถูกเอาน้ำมันเค็ลคราดศีรษะจนถึงแก่ความตาย ดังความตอนหนึ่งว่า  
...มิหน้าข้าให้เชือกเนื้อกล้ำแต่ศีรษะแห่งนางเขมาเอง แล้วให้ทอกน้ำมันใส่ปาก  
ให้นางเขมากินเหมือนดังกินขมนฉะนั้น

ฝ่ายนางเขมาเทวี ไม่อาจอดกลั้นต่อทุกข์เวทนาได้ ปวิเวทนาการว่าไรเสวย  
มหิตทุกข์อื่นหนักหนา พระเจ้ากสิกราชรับสั่งให้เอาน้ำมันที่เค็ลคราดศีรษะนางเขมา ๆ  
ก็ท่ากาลกิวิธาตาย...

การอยู่ในฐานะค้อยกว่าชายของผู้หญิง ดังที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก และชาดกที่แต่ง  
ในประเทศไทยนี้ สะท้อนให้เห็นถึงสถานะของผู้หญิงในสังคมอดีตที่เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน  
นับว่าแตกต่างกันมาก เพราะปัจจุบันสถานะของผู้หญิงในลักษณะที่อยู่ในฐานะค้อยกว่าชายนั้น ได้  
ลดลงมากแล้ว โดยผู้หญิงสมัยปัจจุบันมีบทบาทความสามารถในด้านต่าง ๆ มากขึ้น

2. ความช่างวิคดเป็นทุกข์ของผู้หญิง ได้แก่ ความกลัวในเรื่องต่าง ๆ ของผู้หญิงคือ



2.1 ความทุกข์เนื่องจากเป็นเพศหญิง อรรถกถาชาดกมักแสดงให้เห็นบทบาท ผู้หญิงในลักษณะที่ต้องอยู่ในภพเกณฑ์ ไม่อาจตัดสินใจเลือกดำเนินชีวิตด้วยตนเองได้ ต้องขึ้นอยู่กับผู้ปกครองอันได้แก่ บิดามารดาหรือสามี และยังเน้นให้เห็นว่าผู้หญิงจำเป็นต้องมีผู้คอยช่วยเหลือเป็นที่พึ่งพา ไม่อาจช่วยเหลือตนเองได้ ลักษณะแนวความคิดนี้ได้ปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทยจำนวนไม่น้อยเช่นกัน ตัวอย่างเช่นเรื่องการมีคู่ครอง แม้ผู้หญิงจะไม่ต้องการทำงาน แต่พ่อแม่ก็บังคับและจัดการให้ตามความต้องการของคน ดังตัวอย่าง อนุโลมสังขยาชาดก (3. จุกุนนิบาต เล่ม 7 :196) ความตอนหนึ่ง

...คิดฉันไม่มีความต้องการด้วยการอยู่ครองเรือนมารดาบิดาทิ้งสองของนางพูดว่า  
แม่แม่กูมาริกาเจ้าจะทำอะไรได้แล้วรับรูปหล่อทองคำไว้ ส่งมอบนางนั้นไปกับบริวาร  
อันมาก...

และชาดกที่แต่งในประเทศไทยเรื่องจันทราชาดก (6. เรื่องที่ 11:902) ได้กล่าวไว้ชัดเจนในเรื่องที่ผู้หญิงมีสถานะคือยกว่าชายและจำเป็นต้องมีผู้เป็นที่พึ่ง ดังความตอนหนึ่ง

...สตรีเมื่ออยู่ในสำนักมารดาบิดาก็มีบิดาเป็นที่พึ่ง ถ้าอยู่ในสำนักสามีก็มีสามีเป็นที่พึ่ง  
อนึ่งสตรีเกิดในตระกูลที่มียศ แต่ก็หาศหาอนุภาพมิได้ เหมือนรูปหุ่นไม่มีใคร  
เขาเคารพนับถือ สตรีที่ไม่มีบุรุษปกครองหรือไม่มีบิดามารดามีแต่คนดูหมิ่น อนึ่งบุรุษมี  
ชาติสูงเทียบได้กับแก้วมณี สตรีมีชาติต่ำเทียบได้กับเงิน...

นอกจากนี้ชาดกที่แต่งในประเทศไทยหลายเรื่องยังแสดงให้เห็นถึง ตัวละครหญิงที่มีความงามมาก  
มักต้องถูกจำกัดบริเวณที่อยู่ เพื่อไม่ให้ผู้อื่นได้พบเห็นความงามนั้น ตัวอย่างเช่นเรื่องจันทเสน  
ชาดก (5. เรื่องที่ 42: 796-797) นางอุบลวาเทวี นอสกจากจะถูกจำกัดให้อยู่บนปราสาท  
ชั้น 7 แล้ว ความเป็นผู้หญิงยังทำให้ต้องเก็บอารมณ์ความรู้สึกไว้ไม่อาจบอกเล่าออกมาได้ ดัง  
ความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...ครั้งพระนางมีพระชนม์ได้ 16 ปี พระราชบิดาก็ให้สร้างปราสาท 7 ชั้น แล้วให้  
พระราชธิดานั้นขึ้นอยู่เบื้องบนปราสาทชั้นที่ 7 กับหญิงบริจาริกาคนหนึ่ง... ครั้ง  
เพลากิ่งราตรี อานาจก็เลศทำให้เร่าร้อนรำคาญในอารมณ์ นางไม่สามารถที่จะ  
จะบรรทมหนึ่งอยู่ได้ จึงอุฎการจากที่บรรทมทรงพระกรรแสงรำให้ แล้วกลับบรรทม  
และลุกขึ้นทรงกรรแสงอีกเป็นทั้งนี้เพราะพระราชธิดาตั้งอยู่ในวัยกาคัดครุ่น จึงมีความ

หมกมุ่นในภุมราคะ เป็นธรรมดา... หญิงผู้บาเรอเฝ้าบอบอ้อนนอนกามอยู่ถึงสอง  
ครั้งสามครั้ง พระราชธิดาก็นิ่งเสียมิได้ตอบประการใด...

2.2 ความทุกข์จากการตั้งครรภ์และการคลอด ลักษณะความทุกข์ของผู้หญิง  
อันเนื่องจากการตั้งครรภ์และการคลอดนี้ในวรรณคดีกล่าวถึงในลักษณะที่เมื่อผู้หญิง  
ตั้งครรภ์มักเกิดอาการอยากบริโภคหรือทำในสิ่งที่แปลกประหลาด เป็นเหตุให้ผู้เป็นสามีต้องชน  
ขวายเสาะหามาให้ตามความต้องการ ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้เน้นกล่าวไปถึง เรื่อง  
ความรักและพระคุณของแม่ต่อลูก สืบเนื่องจากผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ต้องอดทนต่อความทรมานและความ  
ลำบากต่อ ๆ เพื่อรักษาลูกในครรภ์จนครบกำหนดและคลอดออกมาอย่างปลอดภัย แม้จุดมุ่งหมาย  
ของการกล่าวถึงความทุกข์จากการตั้งครรภ์และการคลอดของผู้หญิงในวรรณคดีและชาดก  
ที่แต่งในประเทศไทยจะต่างกัน แต่ชาดกทั้ง 2 ฝ่ายก็ได้บรรยายให้เห็นสภาพที่ผู้หญิงต้องอดทน  
ต่อความทุกข์ในเรื่องนี้ไว้คล้ายคลึงกัน ดังตัวอย่างเรื่อง สุปัตตชาดก (3. ดิกนิยาค เล่ม  
7:7) นางกาสุปัสสา มเหสีพญากาโหสีสัตว์เกิดอาการแพ้ครรภ์อย่างมากจนหากมิได้สิ่งที่ต้อง  
การก็จะไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ เนื้อความตอนหนึ่งจากเรื่องดังนี้

...คิดเมื่ออาการแพ้ท้องอยู่อย่างหนึ่ง... มีความประสงค์จะบริโภคโภชนาหาร  
เครื่องเสวยของพระเจ้าพาราณสี ก็แต่ว่าคิดนั้นไม่อาจที่จะได้โภชนาหารนั้น ข้าแต่  
ท่านผู้มีพระคุณอันประเสริฐ เพราะฉะนั้นดิฉันจักสละชีวิตของตนเสีย...

ชาดกบางเรื่องได้แสดงให้เห็นถึงความทุกข์จากการตั้งครรภ์ว่าเป็นผลอย่างหนึ่งจากอิฏฐกรรม  
ดังเช่นเรื่อง อสาครูปชาดก (3. เอกนิยาค เล่ม 3: ) นางสุปวาสา ต้องตั้งครรภ์อยู่นาน  
ถึง 7 ปี และยังคงเจ็บทรมานอีก 7 วัน จึงคลอดบุตร ทั้งนี้เป็นผลจากในอดีตชาตินางได้  
ลอบส่งข้าวให้อโธรสล้อมเมืองตัดเส้นทางส่งน้ำและอาหาร จึงทำให้นางได้รับผลกระทบต้องทน  
ทุกข์ทรมานจากการตั้งครรภ์ในชาติปัจจุบัน

ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทย เรื่องสิริสรชาดก (5. เรื่องที่ 44:  
845) ได้บรรยายถึงความอดทนเพื่อลูกของผู้หญิงในขณะตั้งครรภ์ ดังความตอนหนึ่งจากเรื่อง  
...จาเดิมแต่เจ้ามาเกิดในครรภ์ของมารดา แม้ก็สู้อุ้มท้องประคอง เจ้ามาถึงสอบ  
เดือนเป็นกำหนด สิ่งไรที่เผ็ดร้อนหรือเย็นนัก ถึงแม้จะอยากก็สู้อุ้มอดมิได้บริโภค  
ทั้งทนทุกข์เวทนา เมื่อเวลาเดินยืนและนั่งนอน...



นอกจากความทุกข์จากวรรตังครรภ์แล้ว สิ่งก็ตามมาคือ การคลอดเป็นที่ทราบกันดีว่าการคลอด เป็นความเจ็บปวดทรมานประจำเพศหญิง ในอรรถกถาชาดก มิได้กล่าวถึงรายละเอียดเรื่อง ความทุกข์ของผู้หญิงจากการคลอด ส่วนในชาดกที่แต่งในประเทศไทยใกล้เคียงบ้างแต่ก็มิได้ บรรยายรายละเอียดเช่นกัน เพียงกล่าวถึงความยากลำบากของตัวละครเอกหญิงในชาดกบาง เรื่องที่ต้องคลอดลูกเองโดยลำพัง ได้แก่เรื่อง วรวงสชาดก อรินทมชาดก (5. เรื่องที่ 45: , 46: ) และสุวรรณงสชาดก (6. เรื่องที่ 8: )

สาเหตุที่อรรถกถาชาดกไม่เน้นกล่าวรายละเอียดในเรื่องความทุกข์ของผู้หญิงจากการตั้งครรภ์และการคลอดมากนัก น่าจะเนื่องจากเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ของอรรถกถา ชาดกมุ่ง เน้นกล่าวถึงโทษของผู้หญิง เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงไม่เน้นกล่าวรายละเอียดในเรื่องที่จะทำ ให้เกิดความสงสารหรือเห็นใจผู้หญิงอีกอันจะขัดแย้งกับวัตถุประสงค์หลักของอรรถกถาชาดกที่ ต้องการให้บุรุษโดยเฉพาะภิกษุสงฆ์ มีความรังเกียจและกลัวที่จะเกี่ยวข้องกับผู้หญิง แม้ชาดกที่ แต่งในประเทศไทยจะ เน้นวัตถุประสงค์เกี่ยวกับบทบาทผู้หญิงต่างจากอรรถกถาชาดกกล่าวคือ บทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยส่วนมากจะ เป็นผู้ติดตามสนับสนุนและ เป็นคู่ครองของ พระโพธิสัตว์ มิได้เป็นโทษหรือเป็นปฏิกิริยาต่อบุรุษก็ตาม แต่ลักษณะการกล่าวถึงความทุกข์ของผู้ หญิงอันเนื่องจากการตั้งครรภ์หรือการคลอด ก็มิได้เน้นให้รายละเอียดเช่นเดียวกับอรรถกถา ชาดก

3. การต้องพึ่งพาสามี อรรถกถาชาดก และชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้ สะท้อนให้เห็นสถานะของผู้หญิงในสมัยพุทธกาล รวมทั้งในยุคนั้นของชาดกที่แต่งในประเทศไทยว่า เป็นเพศค้อยกว่าชาย ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้หญิงส่วนมากจำเป็นต้องพึ่งพาคู่ครอง อันได้แก่ บิดามารดาหรือสามี ดังนั้นเมื่อผู้หญิงเริ่มเข้าสู่วัยที่สมควรแต่งงาน ซึ่งในชาดกมักกำหนดที่อายุ 16 ปี จึงนับเป็นช่วงสำคัญของชีวิต ที่มักทำให้เกิดความกังวลและเป็นทุกข์ในเรื่องการมีคู่ครอง อรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้กล่าวรายละเอียดเรื่องความทุกข์ของผู้หญิง เกี่ยวกับคู่ครองไว้คล้ายคลึงกันอาจแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

3.1 การกลัวไม่มีสามี นับเป็นทุกข์ข้อสำคัญของผู้หญิงในชาดก หากหญิงใด ไม่มีสามีก็เท่ากับขาดที่พึ่ง เนื่องจากบิดามารดาไม่สามารถเลี้ยงดูลูกจนตลอดชีวิตของลูกได้ ดังนั้นเมื่อถึงวัยที่จะต้องมีคู่จึง เป็นธรรมดาที่ผู้หญิงจะรู้สึกเป็นทุกข์และกังวลใจ ดังในอรรถกถา

ชาดกเรื่องอัมพชาดก (3. จตุกกนิบาต เล่ม 7: 269) อธิดาเศรษฐี 4 นางได้กล่าวคา  
สบานเพื่อพิสูจน์ความซื่อสัตย์ของตน ด้วยการแข่งข่อย่าให้มีสามี สะท้อนให้เห็นการไม่มีสามี  
เป็นทุกข์โทษข้อสำคัญสำหรับผู้หญิง ดังความตอนหนึ่ง

...หญิงใดลึกลับม่างของท่าน หญิงนั้นแม้มีอายุตั้งแต่ยี่สิบปีหรือยี่สิบห้าปี หรือหย่อน  
กว่าสามสิบปีก็จงอย่าได้สามี

อธิบายว่า ธรรมดานารีทั้งหลายคราวเมื่อมีอายุสิบห้าสิบหกปีย่อมเป็นที่รักใคร่  
ของเหล่าชาย ก็หญิงใดลึกลับม่างของท่าน ขอหญิงนั้นจงอย่าได้สามีในคราวมีอายุรุ่น  
นั้น... จนถึงแก่หม่อมก็จงอย่าได้พบคู่ส่วมเลย...

ในชาดกที่แต่งในประเทศไทย เรื่อง สุกุมิตตชาดก (5. เรื่องที่ 9: 232-233) ได้กล่าวถึง  
ความพยายามของผู้หญิงในการทำให้รูปร่างสวยงามเป็นที่ต้องการชายและหลงเสน่ห์มาเป็นสามี  
ดังความตรงหนึ่งจากเรื่อง

...เกิดมาเป็นหญิงในโลกนี้กว่าจะได้สามีนั้นเต็มยาก ต้องมาด้วยวัตถุจรรย์นั้น  
หลายเล่มี่ กล่าวว่าจะโศกนั้นจะไม่ผาย ขวนหาวยทุบด้วยไม้ค้อนดังคาโศก กล่าวว่าคุณ  
จะโศกกินข้าววันละน้อย ๆ กล่าวกายจะห่างพิงจะมีสุ้มเลิศด้วยผิวพรรณ ถึงจะหนาวให้  
คางสั้นก็ต้องอาบน้ำแต่ง เข้าครู่ ถึงจะร้อนก็สู้อุคสำหรับผิวไฟ หวังจะให้เอาไหนนั้น  
เกลี้ยงกลมสมเสน่ห์...

3.2 กลัวสามีไม่รัก แม้ผู้หญิงในชาดกจะสามารถหาสามีได้ แต่ความทุกข์ของผู้หญิงก็มีมิใช่จะหมดสิ้นลง ความทุกข์อย่างใหม่ที่เกิดติดคามมา คือ การกลัวว่าสามีไม่รัก อันอาจมีสาเหตุจากสามีมีภรรยาใหม่หรือเพราะเหตุใด ๆ ก็ตาม อรรถกถาชาดกได้แสดงแนวความคิดในเรื่องนี้ไว้ว่า เป็นหญิงที่ยากไร้แต่เป็นที่รักของสามีดีกว่าเป็นหญิงที่เพียบพร้อมแต่สามีไม่รัก ดังในเรื่อง สัมพลาชาดก (3. ตีสตินิบาต เล่ม 14: 180-181) ความตอนหนึ่ง ดังนี้

...หญิงใดมีเครื่องอาภรณ์อันเกลี้ยง เกลาประดับตกแต่งแล้ว อยู่เรือนอันมีข้าวน้ำ  
โพลูยัดตกแต่งไว้ ถึงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติทุกอย่างแต่ไม่เป็นที่รักของสามีคอย  
แต่ประทัดประหาร ความตายของหญิงนั้นประเสริฐกว่าการอยู่ครองเรือน... แม้  
หญิงเชษฐาจากพราวีไว้เครื่องประดับ มีแต่เสื่อลาแพนเป็นที่นอนแลถ้าเป็นที่รักใคร่ของ



สามี แม่หญิงภาพรายผู้เป็นที่รักของสามีนี้แหละ ตีกว่าหญิงผู้ประกอบด้วยสรรพางค์สมบัติ  
อันสามีไม่รักใคร่...

ชาคที่แต่งในประเทศไทยเรื่อง ธนัญชัยบัณฑิตชาค (7:90) ก็กล่าวไว้คล้ายคลึงกับอรรถกถา  
ชาคกว่า ความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่ของผู้หญิง คือ การที่สามีไม่รักและมีภรรยาใหม่ ดังความตอนหนึ่ง  
จากเรื่อง

...ทุกข์ของสตรี คือ สามีหาภรรยาใหม่แล้วกลับไปภรรยาแม่เย็บ เย็บ แล้วก็เข้า  
กับภรรยาใหม่ นี้แหละ เป็นความทุกข์ใหญ่ของสตรี...

ในเรื่องสามีมีภรรยาใหม่นี้ ชาคที่แต่งในประเทศไทยหลายเรื่อง ได้แสดงให้เห็นโทษของการมี  
ภรรยาหลายคน คือ ทำให้เกิดความอิจฉาริษยา และกลั่นแกล้งทำร้ายกันระหว่างภรรยาใหม่  
และภรรยาเดิม ตัวอย่างเช่นเรื่อง วนวานชาค (5. เรื่องที่ 49: ) สังขชาค  
และวารนุชชาค (6. เรื่องที่ 3: , 9 ) เป็นต้น

3.3 ความทุกข์เนื่องจากสามีตกทุกข์หรือทพผลภาพ อรรถกถาชาคได้แสดง  
ให้เห็นความสำคัญของสามีว่ามีอิทธิพลต่อชีวิตของผู้หญิงมาก สามารถทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลง  
ไปบนทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงก็ได้ ผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายรับหรือปฏิบัติตามเสมอ สะท้อนให้เห็นแนว  
ความคิดของอรรถกถาชาคในเรื่องหน้าที่ของภรรยาที่ดีประการหนึ่งคือ การติดตามร่วมทุกข์สุข  
กับสามี ถือเป็นความทุกข์ของสามีเป็นความทุกข์ของคนด้วยเช่นกัน ตัวอย่างที่เห็นได้  
ชัดเจนในเรื่องนี้ได้แก่เรื่อง เวสสันดรชาค (3. มหานิบาด เล่มที่ 20: 62) เมื่อพระเวส  
สันดรต้องออกจากพระนครไปอยู่ป่าได้รับความลำบาก พระนางมัทรีผู้เป็นชายาก็ร่วมติดตามผจญ  
ความทุกข์ชากไปด้วยดังความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...หญิงจนก็มีเกียรติยศร่วมสุขทุกข์ของสามีที่จน หญิงมั่งคั่งก็มีเกียรติยศร่วมสุขทุกข์  
ของสามีที่มั่งคั่ง เทพเจ้าย่อมสรรเสริญหญิงนั้นเพราะว่าเจ้าหล่อนทำกิจที่ทำได้ยาก...  
เมื่อสามีตกทุกข์แล้ว หญิงไคยอมหวังสุขเพื่อตก หัวใจของหญิงนั้นแข็งกระด้าง เป็น  
อย่างไรหนอ...

ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยก็ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของสามีที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้หญิง ทำให้ได้รับความทุกข์ยากเช่นกัน ดังในเรื่อง ลิโลสรชาดก (5. เรื่องที่ 44:843) พระเจ้ากนิษฐาภิชาตของนางสุทัตตเทวี เมื่อได้ฟังคำทำนายเกี่ยวกับคู่ครองของนางก็เกิดความเสียใจและขับไล่นางออกจากวังไปอยู่ป่าได้รับความลำบาก ดังความตอนหนึ่งจากเรื่อง

... พระเจ้ากนิษฐาภิชาตได้ทรงฟังพยากรณ์ดังนั้น (คู่ครองของพระราชธิดานั้นเป็นคนยากไร้อนาถา บัดนี้เที่ยวขอทานเขาเลี้ยงชีวิตอยู่ทุกวัน ต่อไปข้างหน้านั้นจึงจะปรากฏโดยศาวตฺ) ก็มีพระทัยโหม่นสยงนัก จึงทรงดำริว่า เรามีธิดายอกรักอยู่คนเดียวเท่านั้น... ซึ่งมาอาภัพถึงเพียงนี้ ถ้าเลี้ยงไว้ในบุรีก็มีความขายหน้า ทรงดำริฉะนี้แล้วก็ทรงพระพิโรธมีพระราชดำรัส ให้ขับนางสุทัตตธิดาออกไปเสียจากพระนคร...

ในส่วนของความทุกข์ของผู้หญิงอันเนื่องมาจากสามีทุพพลภาพตามที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทยนี้ หมายความว่า ชายที่เป็นสามีนั้นมีรูปร่างน่าเกลียดหรือแก่ชราเป็นที่ดูหมิ่นของคนทั่วไป ทำให้หญิงที่เป็นภรรยาต้องรู้สึกอับอาย และได้รับความทุกข์ลำบากอันเนื่องมาจากความผิดจากกรรมของสามีนั้น ดังเช่นเรื่อง เวสสันดรชาดก (3. มหานิบาติ เล่ม 20:90) การที่นางอมิตตดาปนามีสามีแก่ คือ ชูชก และยังปรนนิบัติรับใช้สามีด้วยความซื่อสัตย์ ทำให้หญิงชาวบ้านอื่น ๆ ไม่พอใจและเหยียดหยันนางที่แม้ยังเป็นสาวแต่ไม่สามารถหาสามีที่ดีกว่าชูชกได้ ต้องอยู่กับสามีแก่ตัวอย่าง เนื่องจากความตอนหนึ่งจากเรื่องดังนี้

...นางอมิตตดาปนาครั้งถูกบริภาษแต่พวกหญิงเหล่านั้นดังนี้ แบทหมอน้ำได้เดินร้องไห้กลับเรือนดาชูชกถามว่าอะไรกันแม่อมิตตดาปนา ทำไมจึงร้องไห้ เมื่อจะแจ้งให้ดาชูชกทราบ ได้ตอบโดยคาถาว่าดังนี้... ท่านพรหมรัชชาจะ ไปตักน้ำที่แม่น้ำเพื่อท่านไม่ได้ เพราะอีชวบ้านมันรุมด่าข้า โดยเหตุที่ท่านเป็นคนชราแล้ว...

ส่วนในชาดกที่แต่งในประเทศไทยเรื่องสุวรรณสังขชาดก (6. เรื่องที่ 3:243) กล่าวถึงนางคันหาเทวี ธิดาพระเจ้าพาราณสี ได้เลือกพระสุวรรณสังขโพธิสัตว์ ซึ่งอยู่ในรูปของเงาะทำหน้าเกลียด เป็นคู่ครองทำให้พระบิดของนางขับไล่ให้ออกไปอยู่ป่า ด้วยความขายหน้าชาวเมือง ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งจากเรื่อง



...เราจักคิดหาอย่างไรกะเจ้าบุรุษรูปพิกลหัวลูกสาวของเรา ข้าแต่พระองค์ผู้  
ประเสริฐ พระองค์จงขับไล่หัวเมียสองคนไปอยู่เสียไกล ๆ พระราชาก็ให้ขับไล่  
พระโทธิสัวกับนางคันธาเทวีไปตามถ้อยคำอำมาตย์กราบทูล กษัตริย์ภักศดาและชายา  
ทั้งสอง พวกมันไปอยู่ที่ไกลเมืองออกไปมาก เมื่ออาศัยอยู่ที่นั่นได้รับความคับใจและถึง  
ทุกข์เวทนามากนัก...

3.4 การกลัวเป็นหม้าย ความทุกข์ของผู้หญิงเกี่ยวกับคู่ครองประการสุดท้าย  
คือ การกลัวเป็นหม้าย กล่าวได้ว่าในเรื่องเกี่ยวกับคู่ครองผู้หญิงจะรู้สึกเป็นทุกข์และกังวลใจทุก  
ขั้นตอน นับแต่การกลัวไม่มีสามี แต่เมื่อมีแล้วก็กลัวต่อไปว่าสามีจะไม่รัก แม้หากสามีรัก ผู้หญิงก็  
ยังอาจเป็นทุกข์เนื่องจากสามีตกทุกข์หรือทุพพลภาพ และที่สุดคือความทุกข์จากการเป็นหม้าย ใน  
อรรถกถาชาดก และชาดกที่แต่งในประเทศไทย ส่วนมากเน้นการเป็นหม้าย อันเนื่องจากสามี  
ทอดทิ้งหรือพลัดพรากจากกัน เนื่องจากประสพเคราะห์กรรม โดยทั่วไปหากเลือกได้ผู้หญิงใน  
ชาดกจะเลือกติดตามสามีไปทุกหนแห่ง แม้จะได้รับความลำบากกายก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากการ  
เป็นหม้ายทำให้ได้รับความทุกข์ใจและเป็นที่ถูกอกของคนทั่วไปมากกว่าความทุกข์ทางกาย ตัวอย่าง  
เรื่องที่แสดงให้เห็นแนวความคิด ได้แก่เรื่องเวสสันดรชาดก (3. มหานิบาต เล่ม 20:  
61-62) เนื้อความตอนหนึ่งดังนี้

...ความเป็นหม้ายเป็นของเผ็ดร้อนในใจ... พวกเจ้าผู้คิดพันหญิงหม้ายที่มีผิว  
พรรณผ่องใส (ของเล็ก ๆ น้อย ๆ) ก็สำคัญว่าเรามีโชคดี ย่อมจุตรำห์หญิงหม้าย  
ผู้ไม่เต็มใจไป เป็นราวกะว่าอีกากลุ่มรุมนกฮูกจะนั่น... หญิงไร้สามีแม้อยู่ในสกุล  
แห่งญาติอันไพศาลตระการไปด้วยเครื่องทอง เงินจะไม่ได้รับค่าล่วงเกินจากญาติที่  
น้องและเพื่อนฝูงก็หาไม่...

ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้ปรากฏชาดกหลายเรื่องที่สะท้อนแนวความคิดในเรื่องการกลัว  
เป็นหม้ายของผู้หญิง ซึ่งเนื้อความเห็นได้ชัดเจนว่าได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาชาดกโดยตรง  
กล่าวคือ มีเนื้อความคล้ายคลึงกันโดยเฉพาะกับเวสสันดรชาดก ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งจาก  
เรื่องสุกมิตตชาดก (5. เรื่องที่ 9: 233)

...อันหญิงสาวเป็นหม้ายนี้ทุกข์เหลือพระพุทธานุเจ้าข้าขึ้นชื่อว่าของอันเป็นเคนาคร เขา  
จะพอใจ มีก็แต่จะได้รับความเดือดร้อนด้วยกันไม่เลือกหน้า อันเป็นหม้ายและเป็นที่ถูก

หมั้นแก่บุรุษชาย บุรุษเล่าก็มีโชพอดีพอรู้ว่าแม่หม้ายแล้วก็หยอกเข้าเล่นตามชอบ  
ใจ... โทษที่เป็นหม้าย ชื่อว่าไม่มีน้ำชื่อว่าสูญเปล่า เมืองไม่มีเจ้านายปกครองก็  
สูญเปล่าไม่เป็นการ ผู้หญิงเป็นหม้ายไม่มีชายประสมสอง ก็อ้างว่างวิเวกเวทนา...

เป็นที่สังเกตได้ว่าบรรดกษัตริย์และชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้  
แสดงให้เห็นสาเหตุความทุกข์ของผู้หญิงอันเนื่องมาจากคู่ครองไว้จำนวนไม่น้อย ที่เป็นเช่นนี้มา  
จะ เนื่องจากชีวิตความเป็นอยู่ของผู้หญิงในยุคสมัยของบรรดกษัตริย์และชาดกที่แต่งในประ  
เทศไทยนั้น ส่วนมากต้องผูกพันและขึ้นอยู่กับคู่ครอง เป็นสำคัญ ความสุขและความทุกข์ของผู้หญิงจึง  
ขึ้นอยู่กับสามีเป็นสำคัญด้วย

#### บทบาทเบ็ดเตล็ด

บทบาทผู้หญิงที่ปรากฏในบรรดกษัตริย์และชาดกที่แต่งในประเทศไทย  
นอกจากประเด็นใหญ่ ๆ อันได้แก่ บทบาทผู้หญิงที่ทำให้โทษแก่ผู้อื่น บทบาทผู้หญิงในฐานะมารดาที่มี  
ความรักต่อลูก บทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะภรรยา และบทบาทผู้หญิงที่เป็นเพศอ่อนแอ ดังได้

กล่าวรายละเอียดมาแล้ว ยังปรากฏบทบาทผู้หญิงในประเด็นเบ็ดเตล็ดอื่น ซึ่งมีความน่าสนใจ  
และมีปรากฏทั้งในบรรดกษัตริย์และชาดกที่แต่งในประเทศไทย บทบาทเหล่านี้อาจจัดกลุ่มได้  
เป็น 3 ประเด็น คือ

1. บทบาทผู้หญิงที่ช่วยเหลือตัวละครเอกของเรื่อง
2. บทบาทผู้หญิงในฐานะตัวประกอบเรื่อง
3. บทบาทผู้หญิงที่เกี่ยวกับศาสนา

รายละเอียดแต่ละบทบาทมีดังนี้

1. บทบาทผู้หญิงที่ช่วยเหลือตัวละครเอกของเรื่อง เนื่องเรื่องของบรรดกษัตริย์และชาดก  
และชาดกที่แต่งในประเทศไทย ส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ซึ่งมีบริวารเป็นจำนวนมาก  
บริเวณส่วนใหญ่มักเป็นผู้หญิง ตัวละครหญิงที่พบในบรรดกษัตริย์และชาดกที่แต่งในประเทศไทย



ซึ่งมีบทบาทช่วยเหลือตัวละครเอกของเรื่อง ได้แก่ นางนม และนางมณีเมขลา

1.1 นางนม คือผู้คอยเลี้ยงดูราชโอรสหรือราชธิดาของกษัตริย์ส่วนมากที่ปรากฏในชาดกมักเป็นผู้เลี้ยงดูพระโอรสโอรสครั้งเป็นทารก จำนวนของนางนมทั้งในอรรถกถาชาดก และชาดกที่แต่งในประเทศไทยมักระบุจำนวน 64 นาง ทั้งนี้ไม่ปรากฏเหตุผลว่าเหตุใดจึงต้องให้จำนวนนี้ผู้เป็นนางนมเหล่านั้นต้องมีคุณลักษณะพิเศษ คือ เป็นหญิงที่ปราศจากโทษดังในเคมีชาดก (4. มานีบาด เล่ม 7: 506) บรรยายรายละเอียดไว้ดังนี้

...พระนมทุกสิบสี่นาง ซึ่งเป็นสตรีเว้นจากโทษมีสูงนักเป็นต้น มีก้นไม่หย่อนยาน มีสิขรสหวาน เพราะเหตุไรจึงเว้นสตรีเช่นนั้น เพราะว่าสตรีสูงนัก เมื่อทารกนั่งค่อม นมอยู่ข้าง ๆ คอจะยาวมาก สตรีเตี้ยนัก เมื่อทารกนั่งค่อมนมอยู่ข้าง ๆ คอจะสั้นหม้อ คือ สตรีหมอนักเมื่อทารกนั่งค่อมนมอยู่ข้าง ๆ ขาจะลีบ สตรีอ้วนนักเมื่อทารกนั่งค่อม นมอยู่ข้าง ๆ ขาจะปุก สตรีผิวดำนักน้ำนมจะเย็นจัด สตรีขาวนักน้ำนมจะร้อนจัด สตรี มีก้นยาน เมื่อทารกค่อมนมจะแพบ อนึ่งสตรีเป็นโรคหืด น้ำนมจะเปรี้ยวจัด และ อนึ่งสตรีเป็นโรคมองคร่อ น้ำนมจะเป็นชนิดเพื่อนมาก เป็นต้น...

แม้บทบาทของนางนมในชาดกจะไม่เด่นชัดแต่ก็บ่งชี้ว่าเป็นผู้มีความสำคัญ เนื่องจากได้ช่วยเลี้ยงดูโอรสและธิดากษัตริย์ ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นลักษณะการดำเนินชีวิตของสังคมชั้นสูงระดับผู้ปกครองว่า ผู้เป็นแม่ไม่มักไม่นิยมเลี้ยงลูกด้วยตนเอง หรืออีนัยหนึ่งเป็นการเลี้ยงดูอย่างดีเป็นพิเศษ จึงมีผู้คอยช่วยเหลือจำนวนมาก ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยที่กล่าวถึงบทบาทของนางนมได้แก่เรื่อง ปุณฺณชาก (5. เรื่องที่ 31: ) ลีรสชาดก (6. เรื่องที่ 10: ) และศิวิชัยชาดก (8: ) เป็นต้น

1.2 นางมณีเมขลา หรือที่นิยมเรียกเพียง นางเมขลา เป็นตัวละครหญิงอีกตัวหนึ่งที่มีบทบาททั้งในอรรถกถาชาดก และชาดกที่แต่งในประเทศไทยเป็นคติเชื่อกันว่านางเมขลาเป็นเทพธิดาประจำสมุทรคอยช่วยเหลือคนดีที่ประสบภัยในทะเล ในชาดกเมขลา มีบทบาทสำคัญไม่น้อย โดยเป็นผู้คอยช่วยเหลือตัวละครเอกของเรื่อง มักได้แก่ พระโอรสโอรส และหรือชายาที่รอดพ้นจากอันตรายในทะเลอันเนื่องมาจากกรรมในอดีต ที่ตัวละครเอกนั้น ๆ ได้เคยทำกุศลกรรมไว้ จึงส่งผลให้ได้รับทุกข์ในชาติปัจจุบัน แต่ด้วยความที่เป็นคนดีและเคยสร้างกุศลกรรมไว้ด้วย จึงทำให้รอดพ้นจากอันตรายโดยนางเมขลา มาช่วยชีวิตไว้ นับว่านางเมขลาเป็นตัวละครประกอบเรื่องในชาดกที่สำคัญผู้หนึ่ง แต่ก็มีปรากฏว่านางเมขลาบทพร่องต่อหน้าที่ กล่าวคือ

ปล่อยให้ผู้ที่สมควรช่วยเหลือต้องได้รับความลำบากอยู่ในมหาสมุทรเป็นเวลาหลายวันค้างตัว  
 อย่างเช่นเรื่อง มหาชนกชาคก (3.มหานินบาด เล่ม 17: 583, 589) ความตอนหนึ่ง  
 ...ในเวลานั้น มีเทพธิดานามว่ามณีเมขลา ซึ่งท้าวโลกบาลทั้งสี่ทรงตั้งไว้ให้เป็นผู้  
 รักษาสมุทรว่า สัตว์เหล่าใดประกอบด้วยคุณมีการปฏิบัติมารดาเป็นต้น ไม่สมควรตาย  
 ในมหาสมุทร ก็จงช่วยเหลือสัตว์เหล่านั้น เทพธิดานั้นมิได้ตรวจตราดูแลมหาสมุทร  
 เลยตลอดเจ็ดวัน นัยว่านางกำลังเสวยทิพย์สมบัติจึงเพลินสติลืมนึกถึง บางท่านว่า  
 เทพธิดาไปยังที่ประชุมของทวยเทพ จึงลืมนึกถึงครั้งนางนึกขึ้นได้... เมื่อใครครวญ  
 สืบเสาะก็พบเห็นพระมหาสัตว์แล้วคิดว่า ถ้าพระกুমารมหาชนจักสิ้นพระชนม์  
 ลงในมหาสมุทร เราก็จักเข้าสมาคมของทวยเทพไม่ได้...

ในชาคกที่แต่งในประเทศไทย เนื้อความที่กล่าวถึงบทบาทของนางเมขลาเห็นได้ชัดเจนว่า  
 ได้รับอิทธิพลความคิดจากวรรณคดีโดยตรง กล่าวคือ ได้บรรยายถึงความเป็นมาและ  
 หน้าที่ของนางเมขลาตรงกับวรรณคดีชาคก ตัวอย่างเช่นเรื่องจินทรราชชาคก (5.เรื่องที่ 8:  
 218-219) เนื้อความดังนี้

...นางเทพธิดาชื่อมณีเมขลา ท้าวโลกบาลทั้งสี่ตั้งไว้ให้เป็นพนักงานรักษามหาสมุทร  
 สำหรับอนุเคราะห์คนที่ควรอนุเคราะห์ เช่นบุคคลประกอบด้วยคุณมีการปฏิบัติมารดา  
 เป็นต้น... จึงอัญพระมหาสัตว์เจ้าเหาะไปโดยอากาศเวหาพาพระมหาสัตว์เจ้าไป  
 วางไว้เหนืองมกลีลาลาคนในราชอุทยาน ณ จังหวัดสุพรรณภูมิ บังคับเพชฌดาที่เฝ้า  
 สวนอุทยานนั้น ให้ช่วยกันรักษาพระมหาสัตว์ไว้มิให้เป็นอันตราย แล้วนางมณีเมขลา  
 อันตรธานหายไป...

2. บทบาทผู้หญิงในฐานะตัวประกอบเรื่อง บทบาทผู้หญิงในฐานะตัวประกอบเรื่องนี้มี  
 ลักษณะใกล้เคียงกับบทบาทผู้หญิงที่ช่วยเหลือตัวละครเอกของเรื่อง กล่าวถึงเป็นตัวละครย่อยใน  
 เรื่อง ไม่มีบทบาทเด่นเท่าใดนักแต่นับว่ามีความจำเป็นต่อเนื้อเรื่อง เนื่องจากเป็นส่วนช่วยดำเนิน  
 เรื่องในรายละเอียด เช่นตัวละครนางสนม ซึ่งมักมีบทบาทคอยแวดล้อมประดับเกียรติยศให้แก่  
 ตัวละครสำคัญของเรื่อง เพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่ หรือบุญญาธิการของตัวละครนั้น ๆ นอกจาก  
 ตัวละครนางสนมแล้ว ตัวละครหญิงที่มีบทบาทประกอบเรื่องที่มีอีกผู้หนึ่งคือ ตัวละครหญิงงาม



มักมีบทบาทเป็นคู่ครองของตัวละครรองฝ่ายชายหรือของพระโศภิต์ในเรื่อง ตัวละครหญิงงามนี้มักมีกำเนิดพิเศษ คือ เกิดในดอกบัว ทั้งนี้เพื่อแสดงถึงความเป็นผู้มีบุญ และบริสุทธิ์รายละเอียดบทบาทผู้หญิงในฐานะตัวประกอบเรื่องของตัวละครหญิงทั้งสอง มีดังนี้

2.1 นางสนม อรรกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทยใช้บทบาทของนางสนมเพื่อเพิ่มน้ำหนักให้แก่เหตุการณ์ในเรื่องซึ่งมักได้แก่บทโศกกล่าวคือเมื่อต้องการเน้นเหตุการณ์ตอนใดของเรื่องเป็นพิเศษ เนื้อเรื่องชาดกก็จะกล่าวถึงนางสนมจำนวนมาก โดยมักใช้จำนวนหมื่นหกพันนางหรือแปดหมื่นสี่พันนาง เป็นต้น ร่วมแสดงบทบาทในเหตุการณ์ตอนนั้น ๆ ของเรื่อง แม้นางสนมจะไม่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินเรื่องนัก แต่ก็ได้ช่วยสร้างบรรยากาศของเรื่องให้ดูยิ่งใหญ่และมีน้ำหนักมากขึ้น ตัวอย่างเช่นเรื่องมหาสุทิสสนชาดก (3. เอกนิบาต เล่ม 3: ) เนื้อความตอนหนึ่งดังนี้

...ทันใดนั้นพระ เทวีกัทรังพระกรแสง เช็ดพระ เนตร ครัสอย่างนั้นกระท้าวเธอได้โดยยากลำบากกัน แต่ทรงพระกรแสงรำให้สตรีแปดหมื่นสี่พันนางแม่ที่เหลือเล่าก็พากันร้องให้รำไร ถึงในถวาคอมาคย์เป็นต้น...

บทบาทนางสนมที่ปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทยมีจำนวนไม่น้อย เช่นกัน ลักษณะบทบาทก็คล้ายคลึงกับในอรรกถาชาดก ตัวอย่างหนึ่งได้แก่เรื่อง วนาวนชาดก (5. เรื่องที่ 49: ) เนื้อความดังนี้

...ในลำดับนั้น ชวานางในทั้งหลายมีพระสนมเป็นต้น ได้เห็นพระราชทรงกาสรดไม่สามารถที่จะกลั้นความโศกได้ ต่างคนก็พากันร้องไห้บริเวนาการเสียงสนั่น อาการนั้นประคูลดั่งว่าไม้รังอันต้องลมพายุช้ายี่ เสียงร้องไห้บริเวนาการ อึงมีใบทั้งพระราชนิเวศน์...

บทบาทของผู้หญิงจำนวนมากในลักษณะตัวประกอบเรื่อง มักมีบทบาทประจำคือ เป็นผู้แวดล้อมประดับเกียรติยศของเทพยดา หรือกษัตริย์ต่าง ๆ รวมถึงพระโศภิต์ ผู้หญิงเหล่านี้มีหน้าที่บำรุงบำเรอให้มีความสุข หรือเป็นของรางวัลทั้งในทางโลกและทางธรรม คือเป็นผลจากการสร้างบุญกุศลจึงทำให้มีหญิงจำนวนมากเป็นบริวาร การกล่าวถึงบทบาทผู้หญิงจำนวนมากเช่นนี้เป็น การแสดงถึงอำนาจและความยิ่งใหญ่ของบุคคลพิเศษในเรื่องซึ่งมักเป็นชาย

บทบาทผู้หญิงในฐานะ เป็นเครื่องประดับเกียรติยศที่ปรากฏมากในอรรก

กษัตริย์และชาดกที่แต่งในประเทศไทย มี 2 ลักษณะคือ การเป็นผู้แวดล้อมให้ความสำเร็จแก่ชาย ตัวอย่างเช่นเรื่องขันตีวาทีชาดก (3. จดคุณิบาด เล่ม 7:108) ความตอนหนึ่งดังนี้

...พระเจ้ากลาบุทรวงมีนเมาน้ำจืดที่ มีนางสนมล้อม เสด็จประพาสพระราชอุทยานด้วยศิว... แล้วบรรทมเหนือคอกของสตรีที่โปรดปรานคนหนึ่ง พวกนางสนมหารู้ผลลาคนเชิงขับประเลงและพองรา ก็จับขับร้องเป็นต้นไป...

อีกลักษณะหนึ่ง คือ การเป็นของรางวัลตอบแทนการทำความดี หรือเป็นผลบุญกุศลที่ได้เคยทำไว้ ดังตัวอย่างเช่นเรื่องกุมมาสนิทชาดก (3. สัตคกนิบาด เล่ม 9:135) ความตอนหนึ่งดังนี้

...เราได้ถวายนมสดแก่ภิกษุผู้เฒ่าภิกษาจารย์ท่านจงคูวิมานของเรา เรามีนางเทพอัปสรมีศรีหน้าคร ท่านจงดูนางเทพอัปสรประมาณหนึ่ง บริวารของเรา เราได้ด้วยผลบุญนั้น...

ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในลักษณะ เป็นผู้แวดล้อมให้ความสำเร็จและการเป็นของรางวัลไว้เช่นเดียวกับบรรดกษัตริย์ชาดก ดังตัวอย่างเรื่องวิญญูคสิราชชาดก (5. เรื่องที่ 20:423) ความตอนหนึ่งดังนี้

...พระสมณราชกัญญามีรูปอันอุดม ประดับด้วยอาภรณ์อันงามวิจิตรรจนา เปรียบดังนางเทพอัปสรกัญญาในสวรรค์ บางพวกนั้นก็ถือพัทวาลวิชนีอันแล้วไปด้วยทอง... พวกกันแวดล้อมพระเจ้าวิญญูคสิราชโพธิสัตว์ งามดั่งองค์สมเด็จพระเจ้าจักรีหัตถเทวราชอันแวดล้อมไปด้วยเทพนิกรก็ปานกัน...

และตัวอย่างบทบาทผู้หญิงในฐานะรางวัลที่ปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ได้แก่เรื่องสุวรรณกุมารชาดก (5. เรื่องที่ 15: 345) เนื้อความตอนหนึ่งจากเรื่องดังนี้

...พระเจ้าสิงหลราชได้รับพระราชานุญาตดังนั้นแล้ว ก็ถวายบังคมลาพระโพธิสัตว์มาสู่พระราชนิเวศน์ จึงจัดแจงราชนารีทั้งหลายที่พึงแรกรุ่งประมาณสองหมื่นแปดพันแต่ล้วนมีบุคลกัณฑ์เทียมประทุมทอง มีพระพักตร์อันมุกด่องดังพระจันทร์ในวันปัดพระสี... ..ส่งไปบำเรอพระเจ้าสุวรรณกุมารโพธิสัตว์ อยู่ทั้งกลางคืนและกลางวัน...

การกล่าวถึงบทบาทผู้หญิงในลักษณะ เป็นเครื่องประดับเกียรติยศนับเป็น



การสอนธรรมาในชั้นศีลธรรม กล่าวคือ แสดงผลของการทำกรรมดีในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์ทางโลก อันได้แก่ความสุขจากการมีหญิงบริวารจำนวนมากคอยปรนนิบัติรับใช้ เป็นเครื่องจูงใจให้คนทำกรรมดี

2.2 หญิงงาม ตัวละครหญิงงามมีบทบาทประกอบเรื่อง โดยอรรถกถาชาดก และชาดกที่แต่งในประเทศไทย ซึ่งมักกำหนดให้หญิงงามมีกำเนิดในดอกบัว เป็นคู่ครองของ พระโพธิสัตว์หรือตัวละครเอกชายของเรื่องทั้งนี้เพื่อเน้นถึงความบริสุทธิ์ และความเป็นผู้มีบุญญาธิการต่างจากหญิงทั่วไป หญิงที่เกิดในดอกบัวนี้บ้างก็มีอิทธิฤทธิ์พิเศษ แต่บ้างก็เป็นเพียงหญิงธรรมดาที่มีความงามเป็นเลิศ ดังตัวอย่างจากอรรถกถาชาดก เรื่อง อาสังกชาดก (3. ฉกนิบาต เล่ม 8: 173-174) ความตอนหนึ่ง ดังนี้

...ในกาลนั้น สัตว์มีบุญคนหนึ่ง จุตติจากควาติงส์ มาบังเกิดเป็นทาริกาอยู่ในกลีบดอกบัวดอกหนึ่ง... วันหนึ่งพระดาบสโพธิสัตว์มาสงรงน้ำที่สระบัว... ไปแหวกกลีบบัวดูก็เห็นนางทาริกาคอนนั้นอยู่ภายใน บังเกิดศรัทธาขึ้นทันที จึงนำนางทาริกานั้นมาเลี้ยงไว้ในบรรณศาลาครั้งต่อมาเมื่อนางทาริกามีอายุได้ 16 ปี ก็มีรูปงามสะสวยยิ่งนักปานเทพธิดา...

ผู้หญิงที่เกิดในดอกบัวนี้มักได้รับการเลี้ยงดูจากดาบสหรือฤาษีที่อยู่ป่าซึ่งได้มาพบเห็นทารกหญิงนั้น ครั้นเมื่อเจริญวัยขึ้นจึงมีชายหนุ่มมาพบและนำไปเป็นคู่ครอง ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยมีเรื่องลักษณะนี้จำนวนไม่น้อยตัวอย่างหนึ่งเช่นเรื่อง ศิวชัยชาดก (8:169) เนื้อความตอนหนึ่ง ดังนี้

...ครั้งนั้น สตรีมีบุญนางหนึ่ง เกิดในดอกบัวประทุมใหญ่อันหนึ่ง ณ สระประทุมซึ่งอยู่ใกล้อาศรมของสิริธรรณี ฯ เห็นนางก็เกิดความเสน่หาคลุณจิตของตนเลี้ยงไว้...

บทบาทของตัวละครหญิงงามนี้จะสัมพันธ์กับบทบาทผู้หญิงงามเป็นที่ต้องการเสาะหาของชาย โดยตัวละครหญิงงามโดยเฉพาะที่มีกำเนิดพิเศษจากดอกบัวนี้ มักอยู่ในป่า ตัวละครชายที่เป็นเนื้อคู่กับหญิงงามจึงต้องออกเสาะหา ซึ่งบางครั้งต้องผจญภัยพบอุปสรรคต่าง ๆ แต่ตัวละครชายนั้นก็จะสามารถฝ่าฟันไปจนพบหญิงงาม ลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถบุญญาธิการของตัวละครชายนั้น

3. บทบาทผู้หญิงที่เกี่ยวกับศาสนา บทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกและชาดกที่แต่งในประเทศไทยที่แสดงถึงศรัทธาต่อศาสนา มีปรากฏเด่นชัดใน 3 ลักษณะ คือ

- 3.1 ผู้หญิงมีศรัทธาในการสร้างกุศล
- 3.2 ผู้หญิงช่วยเหลือสนับสนุนสามีให้สร้างกุศล
- 3.3 ผู้หญิงออกบวช

บทบาททั้ง 3 ลักษณะนี้ แม้จะมีปรากฏในชาดกไม่มากนัก แต่ก็มีความชัดเจนและการเน้นย้ำแสดงให้เห็นถึงแนวความคิดของพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่เพศชายและหญิงในการสร้างกุศล รวมถึงการออกบวชซึ่งต่างจากคตินิยมโบราณที่ชมเพศหญิงให้ด้อยกว่าชาย รายละเอียดในแต่ละประเด็นมีดังนี้

3.1 ผู้หญิงมีศรัทธาในการสร้างกุศล ผู้หญิงที่มีบทบาทสำคัญได้สร้างกุศลและอุปถัมภ์พุทธศาสนาจนปรากฏชื่อเป็นที่รู้จักทั่วไปในอรรถกถาชาดก คือ นางวิสาขามหาอุบลิกา ผู้ได้รับพร 8 ประการจากพระพุทธเจ้าดังปรากฏในชาดกเรื่อง สुरुจิชาดก (3. ปกิณณนิบาต เล่ม 12: 199-200) เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...(นางวิสาข) กราบทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอปรารถนาเพื่อจะถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุสงฆ์ตลอดชีพ ฯลฯ เพื่อจะถวายภัตแก่ภิกษุผู้มา ฯลฯ ภัตแก่ภิกษุผู้จะไป ฯลฯ ภัตแก่ภิกษุใช้ ฯลฯ ภัตแก่ภิกษุผู้พยาบาลใช้ ฯลฯ ยาแก่ภิกษุผู้ไข้ ฯลฯ ข้าวยาคุประจํา เพื่อจะถวายผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุผู้สงฆ์... มหาอุบลิกาวิสาข แม้ดำรงในอรรถกถาแห่งมาตุคาม ก็ยังได้พร 8 ประการจากสำนักของพระทศพล โอ! นางมีคุณมาก...

ในชาดกนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงสรรเสริญคุณของนางวิสาขซึ่งแม้จะเป็นหญิงก็มีศรัทธาประกอบกิจบำรุงศาสนา จากข้อความในชาดกที่ว่า "แม้ดำรงในอรรถกถาแห่งมาตุคาม ก็ยังได้พร 8 ประการจากสำนักของพระทศพล" ได้สะท้อนถึงคติความคิดของสังคมยุคนั้นว่า ผู้หญิงเป็นเพศด้อยแต่ถึงกระนั้นก็ยังได้รับพระกรุณาจากพระพุทธเจ้า จึงยืนยันได้ว่าคติความคิดของพุทธศาสนาให้ความสำคัญเสมอภาคแก่ทั้งเพศชายและหญิง และแม้จะมีคำกล่าวที่ว่า "สตรีเพศเป็นข้าศึกษาต่อพรหมจรรย์" ก็มีได้หมายความว่ากีดกันผู้หญิงมิให้ยุ่งเกี่ยวกับศาสนาโดยเด็ดขาด คำกล่าวนี้นับเป็นการเตือนสตินักบวชมิให้หลงใหลในลาฉ้อสตรีเพศ ในส่วนที่ผู้หญิงจะแสดงศรัทธาต่อศาสนาทำบุญให้



ทานยอมสามารถกระทำได้โดยอิสระ

ในชาดกที่แต่งในประเทศไทย บทบาทของผู้หญิงที่แสดงถึงศรัทธาในการสร้างกุศลนั้น ส่วนมากปรากฏในลักษณะการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาในขั้นพื้นฐาน อาทิ การรักษาศีล 5 อุโบสถศีล การทำบุญให้ทาน เป็นต้น เนื้อเรื่องของชาดกมักกล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในลักษณะการได้รับผลจากกรรมดีที่ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา เช่น ผลจากการบริจาคทานรักษาศีล ทำให้เกิดเป็นคนรูปร่างงามมียศศักดิ์ ฐานะความเป็นอยู่สุขสบาย เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้การกล่าวถึงบทบาทผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับการแสดงศรัทธาค่อศาสนาจะเป็นบทบาทเพียงเล็กน้อย แต่ก็นับว่าเป็นตอนสำคัญของเรื่องชาดก เนื่องจากเป็นเนื้อเรื่องตอนที่สอดแทรกคำสอนของศาสนา ซึ่งถึงผลของการสร้างกุศลที่ให้ผลดีตอบแทน ช่วยกระตุ้นเตือนผู้อ่านหรือฟังชาดกให้คิดทำบุญสร้างกุศลบ้าง เพื่อจะได้รับผลดีตอบแทนดังเช่นตัวละครในชาดกตัวอย่างชาดกที่แต่งในประเทศไทย ที่กล่าวถึงบทบาทผู้หญิงที่แสดงศรัทธาสร้างกุศล ได้แก่ เรื่องสรรพสิทธิชาดก (5. เรื่องที่ 40: 722-723) เนื้อความตอนหนึ่งดังนี้

...เมื่อนาง (สุวรรณาโสภา) ฟังธรรมเทศนาแล้วก็บริจาคทานและรักษาศีลอุโบสถศีล เพราะเหตุนั้นครั้นมาในชาตินี้ พระนางจึงมีพระรูปพระโฉมอันงดงามหาสตรีอื่นที่จะเสมอมิได้ แล้วนางก็ได้มาบังเกิดในตระกูลอันประกอบด้วยลาภและยศมาก เห็นปาน ฉะนี้...

3.2 ผู้หญิงช่วยเหลือสนับสนุนสามีให้สร้างกุศล นอกจากผู้หญิงจะแสดงศรัทธาค่อศาสนาโดยเป็นผู้ทำบุญสร้างกุศลด้วยตนเองแล้ว บทบาทเด่นอีกลักษณะหนึ่งของหญิง คือการช่วยเหลือสนับสนุนสามีให้สร้างกุศล บทบาทนี้นับเป็นบทบาทเฉพาะของผู้หญิงเท่านั้น กล่าวคือชาดกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างสมบารมีในชาติต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ ในชาดกบางเรื่องผู้หญิงที่เป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์จะมีส่วนช่วยในการบำเพ็ญบารมีด้วยอันมักได้แก่ ทานบารมี โดยพระโพธิสัตว์จะบริจาคหรือขายภรรยาและบางครั้งรวมถึงบุตรสาวให้แก่ผู้อื่น เพื่อบำเพ็ญทานบารมี ตัวอย่างเช่นเรื่อง เวสสันดรชาดก (3. มหานิบาต เล่ม 20: ) เป็นต้น นอกจากนี้ในชาดกบางเรื่อง ผู้หญิงได้ช่วยเหลือสามีให้สร้างกุศลด้วยการทำเป็นตัวอย่างและชักชวนสามีให้ทำตาม กล่าวได้ว่าเป็นการชี้ทางธรรมอันเป็นทางสวรรค์ให้แก่สามีดังตัวอย่างเรื่อง สุวัณณนิคชาดก (3. ปัจจกนิบาต เล่ม 8: 54-55) ชายผู้หนึ่งในครอบครัวที่ไม่เคยทำบุญให้ทานมาก่อนได้แต่งงานกับผู้หญิงจากครอบครัวที่นับถือและเคร่งครัดในศาสนา นางเป็นผู้ทำบุญ

รักษาศีลเป็นนิกายหลังแต่งงานแล้วนางได้ชักชวนสามี และครอบครัวของสามีให้ประพฤติปฏิบัติ  
 ความหลักธรรมคำสอนของศาสนาเช่นเดียวกับตน ดังเนื้อความจากเรื่อง

... (นางเรียนพระเถระว่า) ตระกูลนี้เป็นปัจฉมาทิวฐิ ไม่มีศรัทธา ไม่รู้จักคุณพระ  
 รัตนตรัย คิดฉ้อโอกาสพระคุณเจ้าทั้งหลาย ของท่านทั้งหลายโปรดมารับภิกษุใน  
 เรื่องนี้เป็นประจําจนกว่าตระกูลนี้จะรู้จักคุณพระรัตนตรัย... ล่าดับนั้นท่านพระธรรม  
 เสนาบดีสารีบุตรจึงกล่าวธรรมกถาแก่เขา เขาเสื่อมาสนีธรรมกถาและอิริยาบถทั้ง  
 หลายของพระเถระ... จำเนียรกาลล่วงมา มิฉฉาทิวฐิของเขาก็แตกทำลาย...

ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้ปรากฏชาดกหลายเรื่องที่พระโพธิสัตว์  
 บำเพ็ญทานบารมีและได้บริจาคภรรยาให้เป็นทานแก่ผู้มาขอซึ่งมักเป็นเทพยดาที่แปลงกายมา  
 ทดลองบารมีของพระโพธิสัตว์ ตัวละครหญิงที่เป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์นี้ จะเป็นผู้มีจิตใจงด  
 งามทัดเทียมกับพระโพธิสัตว์ เมื่อตนถูกบริจาคก็เต็มใจยินดียใจช่วยเหลือสามีเพื่อให้บรรลุโพธิญาณ  
 ดังที่หวัง ตัวอย่างเช่นเรื่องทูลกบัณฑิตชาดก (5. เรื่องที่ 11:264) ภรรยาของพระโพธิสัตว์ได้  
 เสนอตัวให้พระโพธิสัตว์ชายนางแลกกับทองคำเพื่อนำมาไถ่ตัวพระภิกษุที่จะถูกประหาร เนื้อ  
 ความจากเรื่องดังนี้

...ฝ่ายภรรยาได้ฟังดังนั้นก็ร้องไห้จึงพูดว่า ข้าแต่ลูกเจ้าผู้สามี ท่านอย่าขายตัวท่าน  
 เลย ท่านจงขายตัวข้าพเจ้า และลูกของท่านดีกว่าได้มูลราคามาแล้ว ท่านจงทำตาม  
 ความขอรับใจของท่านเถิด...

3.3 ผู้หญิงออกบวช การที่ผู้หญิงออกบวชนี้ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ เป็นเรื่องที่มี  
 มาแต่เดิม แต่ลักษณะการบวชนั้นต่างจากการบวชเป็นภิกษุณีตามพุทธศาสนานิกายบวชหญิงที่มีมาแต่  
 เดิมนั้น เป็นลักษณะเพียงผู้สละการอยู่ครองเรือน เที่ยวเดินทางเร่ร่อน เรียกว่าปริพาชิกา มี  
 ลักษณะ เป็นนักได้ปัญหาปรัชญามากกว่านักศึกษาและปฏิบัติธรรมตามหลักศาสนา การกล่าวถึงผู้  
 หญิงออกบวชในที่นี้หมายความถึง การบวชในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเน้นย้ำแนวความคิดเรื่อง  
 การให้ความเสมอภาคแก่เพศชาย และหญิงของพุทธศาสนา บทบาทผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับการออก  
 บวชนี้ เน้นถึงการที่ผู้หญิงมีความสนใจใฝ่ในการศึกษาธรรมเพื่อให้บรรลุธรรมชั้นสูง เพื่อสู่ความ  
 หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด (สู่นิพพาน) หรือบวชเพื่อยึดหลักธรรมคำสอนเป็นเครื่อง



กลุ่มเวลาจิตใจที่มีความสงบในชีวิต อย่างไรก็ตามแม้พระพุทธรูปเจ้าจะทรงอนุญาตให้ผู้หญิงสามารถบวชได้เช่นเดียวกับชาย แต่ก็ได้ทรงแสดงความกังวลต่อการบวชของผู้หญิงว่าอาจเกิดความวุ่นวายขึ้นภายหลัง แต่ทั้งนี้พระพุทธรูปองค์ก็มีได้ทรงปิดกั้นหนทางการบรรลุธรรมของผู้หญิง ทรงเปิดทางอนุญาตให้ผู้หญิงบวชได้ แต่ทรงป้องกันความวุ่นวายไว้ล่วงหน้าโดยกำหนดวินัยข้อบังคับแก่ภิกษุณีไว้อย่างเคร่งครัด จนในชั้นหลังถึงสมัยปัจจุบันไม่ปรากฏมีภิกษุณีอีก ทั้งนี้เนื่องจากหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้หญิงมีมากขึ้น ประกอบกับความยากลำบากในการประพฤติปฏิบัติตนตามวินัย จึงทำให้ภิกษุณีหมดไปมากที่สุด ตัวอย่างอรรถกถาชาดกที่กล่าวถึงการออกบวชของผู้หญิง ได้แก่ เช่นเรื่องอสิตารุชาดก (3. ทุกนิบาต เล่ม 5: 136) กล่าวถึงหญิงงามผู้หนึ่งมีสามีที่ประพฤติผิดนอกใจคน แต่นางก็ไม่ใส่ใจได้หันเข้าหาศาสนา ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอน ได้รับความสงบทางใจ ภายหลังจากออกบวชและบรรลุธรรมขั้นสูงในที่สุด ดังเนื้อความจากเรื่อง

...สามีของนางไม่พอใจนางเป็นบางอย่าง จึงเพียงคบหาพาใจไปในที่อื่น นางก็ไม่เอาใจใส่การที่สามีไม่ยัดใจในตนนั้นนิมนต์พระอัครสาวกทั้งสองมาถวายทาน พึงธรรมตั้งอยู่ในโศคาบัดคิดผล ตั้งแต่นั้นนางก็ปล่อยให้เวลาว่างไปด้วยความสุขใน มรรคและผล คิดว่า แม้สามีก็ไม่ยัดใจเรา เราก็ไม่มีกิจการงานทางฆราวาส เราจักบวช จึงบอกมารดา บิดา ออกบวชบรรลุอรหัตต์แล้ว...

การบวชของผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยมักเป็นการบวชเพื่อลี้ภัยมากกว่าต้องการบวชเพื่อเรียนรู้หลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนา ที่เป็นเช่นนั้นน่าจะ เนื่องจากเนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทย เป็นเรื่องที่เน้นการมีคู่ครอง เรือน ดังนั้นจึงไม่นิยมมาหัตตัวละครหญิงหรือแม้แต่ตัวละครชายออกบวชเป็นการถาวร ตามที่ปรากฏชาดกที่แต่งในประเทศไทย บางเรื่องได้แต่งให้การบวชของตัวละครหญิงมีความแปลกอัศจรรย์ออกไป ทั้งนี้เพื่อให้เรื่องมีความสนุกสนานมากกว่าการคำนึงถึงหลักความจริง ดังได้แก่เรื่องปาจิตตกุมารชาดก (5. เรื่องที่ 39: 714, 716) นางอรพิมพ์เทวี ระหว่างที่พลัดพรากจากพระโพธิสัตว์ นางได้อธิษฐานขอให้ตนกลายเป็นชายแล้วบวชเป็นภิกษุ รอเวลาที่จะได้พบพระโพธิสัตว์ แม้นางอรพิมพ์เทวีจะบวชเป็นภิกษุไม่นาน แต่นางก็ได้ศึกษา หลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาจนได้เป็นถึงพระสังฆราช ดังเนื้อความจากเรื่อง

...ในขณะนั้น นมทั้งสองของนาง ก็อันตรธานหาย เพศชายก็บังเกิดปรากฏขึ้นแก่นางด้วยอำนาจแห่งคำอธิษฐานนั้น นางจึงเปลี่ยนแปลงชื่อคนใหม่ที่ชื่อว่าปาจิตตกุมาร

...ปาจิตตกุมารได้เครื่องสมณบริวารพร้อมแล้ว ก็เข้าไปหาพระเถระผู้เป็นอุปัชฌายะ แล้วบวชเป็นภิกษุเรียนคันถธุระ ประกอบด้วยความอดสาหะอย่างยิ่ง ครั้นกาลต่อมา ก็ได้เป็นพระสังฆราชาปรากฏอยู่ในเมืองนั้น...

ในสีหนาทชาดก (6. เรื่องที่ 2: 199) ได้กล่าวถึงนางสุวรรณทิมาธิดาพระเจ้าพาราณสี ผู้มีความกตัญญูกตเวทีต่อบิดา ได้ตั้งความหวังที่จะบวชเป็นภิกษุณี เมื่อบิดาประสบเคราะห์ต้องถูกยักษ์กินนางจึงอาสายอมสละชีวิตตนแทนบิดา ตั้งเนื้อความจากเรื่อง

...(นางสุวรรณทิมา) ครั้นสดับทราบข่าวพระราชบิดาจะสละพระองค์ให้ยักษ์กินจึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระราชบิดากราบทูลว่า ข้าแต่พระบิดุกราช กระหม่อมฉันจะใคร่สนองคุณพระองค์สละชีวิตแทน ปราารถนาเป็นนางภิกษุณีในศาสนาพระพุทธเจ้าซึ่งจะมาตรัสในกาลภายหน้า พระราชาตรัสว่า ถ้าหากว่าพระลูกยาปราารถนาเป็นนางภิกษุณีไซ้ พระบิดาก็จะทำความปราารถนาของลูกยาให้สำเร็จตามประสงค์...

โดยสรุปแล้วบทบาทเบ็ดเตล็ดของผู้หญิงในอรรถกถาชาดก และชาดกที่แต่งในประเทศไทยมีความคล้ายคลึงกันในสาระสำคัญ มีส่วนแตกต่างกันบ้างเพียงรายละเอียด ความแนวความคิดพื้นฐานของสังคมท้องถิ่น กล่าวคือ อรรถกถาชาดกมีต้นกำเนิดเดิมจากสังคมอินเดีย ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทย แม้เนื้อเรื่องจะกล่าวอ้างว่าเป็นเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าก่อนการตรัสรู้ แต่ผู้แต่งได้สะท้อนลักษณะสังคมไทยไว้ในชาดกส่วนมาก อย่างไรก็ตาม จากสาระสำคัญของเรื่องที่คล้ายคลึงกัน จึงกล่าวได้ว่าบทบาทเบ็ดเตล็ดของผู้หญิงในอรรถกถาชาดก มีอิทธิพลต่อบทบาทเบ็ดเตล็ดของผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย อันได้แก่ บทบาทผู้หญิงที่ช่วยเหลือตัวละครเอกของเรื่อง บทบาทผู้หญิงในฐานะตัวประกอบเรื่อง และ บทบาทของผู้หญิงที่เกี่ยวกับศาสนา รายละเอียดดังกล่าวแล้วข้างต้น